

BALIKESİRLİ MEHMED GAZÂLÎ'NİN “TÜRK KADIN ŞAİRLERİ” BAŞLIKLİ YAZI DİZİSİ ÜZERİNE

On the Article Series of “Turkish Female Poets” by
Mehmed Gazali of Balıkesir

Gönderim Tarihi: 21.10.2016

Kabul Tarihi: 14.11.2016

İsmail AVCI *

ÖZ: Bu çalışmada Balıkesirli Mehmed Gazâlî tarafından hazırlanmış olan kadın şairlerle ilgili biyografiler konu edilmiştir. İstanbul’da doğan ve daha sonra Balıkesir’e gelip burada öğretmenlik yapan Gazâlî edebî ve kültürel hayatın içinde yer almış bir isimdir. Gazâlî’nin müstakil kitapları yanında çeşitli dergilerde yayımladığı yazıları ve şiirleri vardır. 1928 yılında Balıkesir’de 16 sayı olarak çıkan *Irmak* dergisinde neşrettiği biyografiler Osmanlı döneminde yaşamış 12 şairenin hayatlarını, şairliklerini ve şiirlerinden örnekleri ihtiva etmektedir. Makalede önce Osmanlı devri kadın şairleri hakkında bütün olarak yapılan çalışmalarla ilgili kısaca bilgi verilmiş, ardından söz konusu biyografilerin yazarı Mehmed Gazâlî tanıtılmış ve biyografilerin kaynakları, muhtevası, tezkire geleneği içindeki durumu, müellifin şaireleri değerlendirme konusundaki tutumu gibi konular üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuna biyografi metinleri eklenmiştir. Makalenin, adı geçen şairelerin daha iyi tanınmasına ve bu şairelerle ilgili yapılacak yeni çalışmalara katkı yapması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadın Şairleri, Balıkesirli Mehmed Gazâlî, *Irmak* Dergisi.

ABSTRACT: The subject of this article consists of biographies of female poets compiled by Mehmed Gazali of Balıkesir. Born in Istanbul, and later travelled to Balıkesir to work as a teacher, Gazali had always been involved in literary and cultural life. In addition to individual books, Gazali had also published articles and poems in various journals. Biographies of 12 female poets, who lived during the Ottoman period, published in *Irmak* journal, consisting of 16 issues published in Balıkesir in 1928, consist of biographical information, poetry, and examples from the poems of these female poets. Firstly, brief information on the complete studies conducted on female poets in the Ottoman period were provided in this article,

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ismailavci@balikesir.edu.tr

and then Mehmed Gazali, who wrote the aforementioned biographies, was introduced. Afterwards, such subjects as the sources and contents of such biographies, their status within the tradition of collection of biographies, and the author's style in evaluating such female poets were discussed. Finally, the texts of these biographies were included at the end of the study. This article is expected to contribute to a better recognition of the aforementioned female poets and further studies to be conducted on these female poets.

Keywords: Turkish Female Poets, Mehmed Gazali of Balıkesir, Irmak Journal.

GİRİŞ

Osmanlı devri Türk edebiyatının bütününe bakıldığında bu devirde gerek divan şiiri geleneğine uyarak gerekse tasavvufî, halk ve yeni edebî anlayış tarzında şiirler yazan belli sayıda şairenin var olduğu görülür. Müjgân Cunbur tarafından hazırlanan *Osmânî Dönemi Türk Kadın Şâirleri* adlı çalışmaya göre bu şairelerin sayısı 201'dir. Cunbur'un tarz ve zaman itibarıyla şaireleri tasnifi ve buna göre şaire sayısı şöyledir: Divan Şairi Türk Kadınları: 15. asır: 2, 16. asır: 4, 17. asır: 2, 18. asır: 5, 19. asır: 26; Yenileşme Dönemi Kadın Şairleri: 9; Çeşitli Dergi ve *Hanımlara Mahsus Gazete* Şaireleri: 52; Tasavvuf Edebiyatımızda Kadın Şairler: 33; Halk Edebiyatımızda Kadın Şairler: 31; Osmanlı Dönemini Cumhuriyet Yıllarına Bağlayan Kadın Şairler: 37 (Cunbur, 2011).

Buradaki sayılara bakıldığında klasik tarzda şiir yazan şair hanımların sayısının 19. asırdan itibaren belli oranda arttığı görülür. Bu artışa paralel olarak Osmanlı devri kadın şairleri hakkında toplu olarak bilgi verebilecek şekilde bazı çalışmaların yapılmaya başlandığı da dikkati çeker. Şu anki bilgilerimize göre tezkirelerdeki ve sair kaynaklardaki bilgileri bir araya getiren bu çalışmaların ilki 1294-5 (1877-78) yıllarında iki cilt olarak neşredilen Mehmed Zihnî'nin *Meşâhîrü'n-Nisâ* adlı eseridir (Mehmed Zihnî, 1294-95/1877-78). Her ne kadar eser aslında çeşitli vasıflarıyla meşhur olmuş kadınları ihtiva ediyorsa da şairlikleriyle ün yapmış 18 kadın şairden de söz ediyor olması bakımından bu tür eserlerin ilki olarak görülebilir. Eserde yer alan şaireler şunlardır: Ânî Fâtıma, Emetullâh, Habîbe, Zeyneb, Sırrî, Şeref, Sıdkî Emetullah, Safvet, Tûtî, Âişe Hubbî, Ferîde, Fıtnat (Hazînedârzâde), Fıtnat Zübeyde, Leylâ (Sâz), Leylâ (Moralızâde), Mihrî, Nesîbâ, Zafer (Ermiş, 2006: 48-9).

Bu konuda hazırlanmış ikinci eser Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr Bey'in *Şâir Hanımlarımız* adlı çalışmasıdır (Hazıbeyzâde Ahmed Muhtâr, 1311/1892-3). 1311 (1892-3) yılında neşredilen eser doğrudan kadın şairleri konu edinmektedir ve şu isimleri muhtevîdir: Ânî Fâtıma, Emetullah Sıdkî, Cemîle, Habîbe, Zeyneb, Sırrî, Şeref, Safvet, Tûtî, Âişe Hubbî, Aliye, Fâtıma Servet, Fâtıma Ni-

gâr, Ferîde, Fıtnat Zübeyde, Fıtnat (Hazînedârzâde), İffet, Leylâ (Moralızâde), Leylâ (Sâz), Mihrünnisâ, Mihrî, Nesîbâ Tevfîkâ, Nakîye, Nüzhet, Seher (Ceyhan, 2000: 299-300).

Ahmed Muhtâr Bey'den 35 yıl sonra, 1928'de Mehmed Gazâlî'nin bir seri hâlinde Balıkesir'de çıkan *İrmak* dergisinde yayımladığı kadın şairlere ait biyografiler bu zincirin üçüncü halkasını oluşturmaktadır denebilir. Makalenin konusunu oluşturan bu biyografiler hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir.

Bu ilk çalışmalardan sonra Osmanlı devri kadın şairlerinden bütün olarak söz eden başka eserler de meydana getirilmiştir. Kitap, makale ve bildiri mahiyetindeki söz konusu çalışmaların bir kısmı şairelerin hayatları hakkında bilgi verip şiirlerini örneklendirirken bir kısmı ise sadece antoloji mahiyetinde veya isimler sözlüğü şeklinde hazırlanmıştır. Bu tür eserlerin en kapsamlısı yukarıda da zikredilen Müjgân Cunbur'un *Osmânlı Dönemi Türk Kadın Şâirleri* adlı eseridir. Cunbur'un bu çalışması çeşitli kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmış oldukça doyurucu bir eserdir. Konuyla ilgili çalışma yaptığı tespit edilebilen isimler yukarıda sayılanlarla birlikte şöyledir: Mehmed Zihnî (1294-95/1877-78), Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr (1311/1892-3), Mehmed Gazâlî (1928), Taha Ay (1934), Murat Uraz (1941), Şahinkaya Dil (1948), Hayri Yeniğün (1957, 1960), Müjgân Cunbur-Neriman Saryal (Duranoğlu) (1970), Naciye Yıldız (1987), Mustafa Sever (1993), Bedihan Tamsöz (1994), Mübeccel Kızıltan (1994), Kemal Sılay (1994, 1995, 1996, 2000), Mehmet Aydın (1995), Bahriye Çeri (1999), Nazan Bekiroğlu (1999), Âdem Ceyhan (2000), M. Kayahan Özgül (2000), Mehmet Aydın (2001), Halil Sursal (2002), Ahmet Yılmaz (2002), Berat Açıl (2007), Serhan Alkan İspirli (2007, 2008), Zehra Toska (2007), Pınar Şişman (2008), Emine Yeniterzi (2008), M. Kara (2009), Jülide Bilir (2009), Didem Havlioğlu (2010), Müjgân Cunbur (2011), Yasemin Ertek Morkoç (2011), Ayfer Yılmaz (2012), Emine Ersöz (2014) ve Nihal Alp (2014).

1. Balıkesirli Mehmed Gazâlî Bey'e Dair

İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal'ın verdiği bilgiye göre Mehmed Gazâlî Bey, 1305 (1887-88) senesinde İstanbul'da doğmuştur. Tütün Ziraat Şubesi müdürü Şeyh Fazlî Efendizâde Ferdî Bey'in oğludur. Dârü'tta'lim ve Burhân-ı Terakkî mektepleri ile Bursa İdâdîsi ve Dârülfünûn Edebiyat Şubesinde okumuştur. Bağdat idâdî ve sultânî mekteplerinde üç yıl Türkçe, edebiyat ve tarih dersleri vermiştir. 1328 (1910) yılından itibaren tedrisatla meşgul olmuştur. İnal'ın eserini hazırladığı yıllarda (ilk baskısı 12 fasikül olarak 1930-42 yılları arası) Balıkesir Muallim Mektebinde edebiyat öğretmeni olarak görev yapmaktadır (İbnü'l-Emîn, 2000: 707). 1927 yılında yayımladığı *Balıkesir Vilâyeti Coğrafyası* adlı kitabının kapağında öğrendiğimize göre Gazâlî, Balıkesir'de edebiyat

öğretmenliği (Erkek Muallim Mektebi) yanında coğrafya ve tarih öğretmenliği (Kız Muallim Mektebi) görevlerini de ifa etmektedir (Gazâlî, 1927: dış kapak).

Mehmed Gazâlî, Balıkesir Halkevi'nde görev almış bir isimdir. Kütüphane ve Neşriyat Şubesinde üye olarak yer alan Gazâlî, halkevleri hakkında *Kaynak* dergisinde bir de şiir yayımlamıştır (Tekdurmaz, 2004: 37, 99).

Asım Bezirci'nin bildirdiğine göre Gazâlî Bey adıyla bilinen Mehmed Gazâlî, Sabahattin Âlî'nin edebiyat hocası olmuştur (Bezirci, 1992: 17).

Mehmed Gazâlî'nin nerede ve ne zaman öldüğü hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak onun çok sevdiği Balıkesir hakkında yazdığı "Balıkesrîye Tuhfe" başlıklı şiirinin sonundaki,

Dilerim Karesi mezârım olsun

Benim de üzerim çiçekle dolsun (Gazâlî, 1926: 4)

mısralarından ömrünü burada tamamladığı ve yine bu şehirde metfun olduğu tahmin olunabilir.

Mehmed Gazâlî, müstakil eserleri yanında gazete ve mecmualarda yazıları da bulunan bir isimdir. İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal onun aruz ve hece ile güzel manzumeler söylediğini belirttikten sonra bir manzumesindeki,

Kâbiliyyet baña bahş eylememiş Hak azıcık

Ne kadar şi're çalışsam yine şâ'ir olamam

beytini samimi bir itiraf olarak görür ve "Kendini şâir-i mâhir zanneden her zât, Gazâlî Bey gibi hakîkati itiraf etse, kendi şâir ve itiraf da şiir addolunur." der (İbnü'l-Emîn, 2000: 707).

Edebiyat, tarih ve coğrafya öğretmeni olan Mehmed Gazâlî'nin farklı konular da müstakil olarak basılmış beş eseri vardır: *Balıkesrî İlhâmları* (1926, şiir mecmuası), *Balıkesir Vilâyeti Coğrafyası* (1927), *Türkçenin Tedrîsi Hakkında Tavsiyelerim* (1929), *Usûl-i Hitâbet, Târihçe-i Mezâhib*.

Gazâlî'nin bu müstakil eserleri dışında bazı dergilerde yayımladığı yazıları ve şiirleri de bulunmaktadır. Balıkesir'de yayımlanan *Çağlayan*, *Irmak*, *Gençler Yolu* ve *Kaynak* dergilerinde yer alan bu çalışmalar şöyledir:

Çağlayan dergisinde (1925-26) yayımlananlar: "Kâ'inâtda Tekâmül 'Aşkî", *Çağlayan*, I (2), 1 Teşrin-i Sâni 1341 (1 Kasım 1925), s. 4; "Kıt'a", *Çağlayan*, I (2), 1 Teşrin-i Sâni 1341 (1 Kasım 1925), s. 13; "Türklerin İlk Şâ'irleri", *Çağlayan*, I (13), 15 Nisan 1926, s. 13 (Bozdağ, 2013: 1086).

Irmak dergisinde (1928) yayımlananlar: "San'at Bahisleri: Edebiyyâtda Zevk", *Irmak*, I (2), 1 Mart 1928, s. 2-3; "İktisâdî Bahisler: Balıkçılık", *Irmak*, I (9), 1

Temmuz 1928, s. 5-7, 14. Gazâlî, bu makalede üzerinde durulan kadın şairler hakkındaki biyografik yazılarını da *Irmak*'ta yayımlamıştır.

Gençler Yolu dergisinde (1929-32) yayımlananlar: Gazâlî bu dergide seri hâlinde dil ve folklor konulu bazı yazılar yayımlamıştır. Müellif, derginin 46-64. sayıları arasında "Balıkesir'in Edebî Mahsulleri" başlığı altında yazdığı yazılarda 206 adet, 67-74. sayıları arasında yayımlanan "Halkiyyât: Balıkesir Ağız Edebiyatı" başlığı altında ise 66 mânî metnini bir araya getirmiştir. Derginin 46-76. sayıları arasında neşredilen "Halk Diline Dâ'ir: Balıkesir Vilâyetinde Kullanılan Mühim Kelimeler ve İstılahlar" yazı dizisinde ise Balıkesir halk ağzından derlenmiş kelimeler ve tabirleri yayımlamıştır. Aşağıda da görüleceği üzere müellif aynı konuda *Kaynak* dergisinde de yazı yayımlamıştır. Gazâlî'nin *Gençler Yolu*'nda seri olarak yayımlanmış "Varlığım" başlıklı manzum bir eseri daha vardır (İbnü'l-Emîn, 2000: 707; Duymaz, 2004: 137-8; Alp, 2007: 41-2).

Kaynak dergisinde (1933-50) yayımlananlar: "Halkevleri", *Kaynak*, Sayı 1, Şubat 1933, s. 16; "Balıkesir Vilâyetinde Kullanılan Kelime ve İstılahlar", *Kaynak*, Sayı 1, Şubat 1933, s. 24-5; "Halk Şâ'irleri ve Sâzları", *Kaynak*, Sayı 2, Mart 1933, s. 49; "Dilin Milliyetde Kıymeti ve Dillerin Millîleştirilmesi", *Kaynak*, Sayı 4, Mayıs 1933, s. 117-8; "Balıkesir'e Hasret", *Kaynak*, Sayı 91, Ağustos 1940, s. 364 (Tekdurmaz, 2004: 108, 163, 171).

2. Gazâlî'nin Türk Kadın Şairleri Üzerine Yazıları

Mehmed Gazâlî, kadın şairler hakkındaki biyografilerin tamamını *Irmak* dergisinde yayımlamıştır. 1928 yılında toplamda 16 sayı olarak çıkan *Irmak*'taki söz konusu bu biyografilerden biri "Balıkesir Şâ'irleri", üçü "Edebî Tetkikler", geri kalan sekizi ise "Türk Kadın Şâ'irleri" üst başlığıyla çıkmıştır. Müellif yedinci makaleden itibaren biyografileri numaralandırmıştır. 16 sayılı derginin 12 sayısında yer alan Osmanlı devri Türk şaireleriyle ilgili yazılar şunlardır:

"Balıkesir Şâ'irleri: Fâtıma Kâmîle Hanım". *Irmak*. 1 (1), 15 Şubat 1928, 8-9,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Fâtıma Nigâr Hanım". *Irmak*. 1 (3), 15 Mart 1928, 4-5,

"Edebî Tedkikler: Makbûle Lem'ân Hanım". *Irmak*. 1 (4), 1 Nisan 1928, 4-5,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Ânî Hanım (Bir Latîfe)". *Irmak*. 1 (5), 15 Nisan 1928, 6,

"Edebî Tedkikler: Leylâ Hanım (Bir Hikâye)". *Irmak*. 1 (6), 15 Mayıs 1928, 6-7,

"Edebî Tedkikler: Tûtî Hanım". *Irmak*. 1 (7), 1 Haziran 1928, 12,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Zeyneb Hanım". *Irmak*. 1 (8), 15 Haziran 1928, 6-7,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Şeref Hanım". *Irmak*. 1 (10), 1 Ağustos 1928, 12-3,

“Türk Kadın Şâ’irleri: Mihrî Hanım”. *Irmak*. 1 (11), 15 Ağustos 1928, 11-2,

“Türk Kadın Şâ’irleri: Râhile Sırrî Hanım”. *Irmak*. 1 (14), 1 Teşrîn-i Evvel 1928, 14-5,

“Türk Kadın Şâ’irleri: ‘Âdile Sultân”. *Irmak*. 1 (15), 1 Teşrîn-i Sâni 1928, 6-7,

“Türk Kadın Şâ’irleri: Zübeyde Fitnat Hanım”. *Irmak*. 1 (16), 15 Teşrîn-i Sâni 1928, 2-4.

Gazâlî, şair biyografilerini hazırlarken tezkirelerden ve bulabildiği diğer kaynaklardan faydalanmış ve bunlardan bazılarının isimlerini zikretmiştir. Ancak onun Tûtî Hanım’ı tanıtırken söylediği “... mufassal tercüme-i hâlini İstanbul kütüb-hânelerindeki tezkireleriñ hiç birisinde göremedik.” (Gazâlî, 1928e: 12) ifadesinden, sadece İstanbul kütüphanelerinde var olan kaynakları kullandığı anlaşılmaktadır. Gazâlî zaman zaman kaynak ismi vermeden “bazı tezkirelerde, şuarâ tezkirelerinde, matbu ve gayrimatbu eserlerde...” gibi ifadeler kullanmakta, zaman zaman da doğrudan eser adı vermektedir. Müellifin biyografilerde adını andığı kaynaklar şunlardır: *Latîfi Tezkiresi*, *Âşık Çelebi Tezkiresi*, *Beyânî Tezkiresi*, *Mîr-zâde Sâlim Tezkiresi*, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, *Osmanlı Müellifleri*, *Câmi’ü’n-Nezâ’ir*, *Meşâhîr’ü’n-Nisâ*, *Külliyât-ı Letâ’if*, *Harâbât*, *Hammer Tarihi*, *Nev-sâl-i Ma’lûmat* gazetesi. Bu kaynaklara, şairelerin kendi eserlerini, şiir örnekleriyle bazı değerlendirmelerden veya anekdotlardan bahsedilirken adı geçen Kütahyalı Şeyhî, Necâtî Bey, Yahya Kemal, Süleyman Nazîf gibi isimlerin eserlerini de eklemek mümkündür. Bunun yanında müellifin yine Balıkesirli olan Fâtıma Kâmile Hanım’dan söz ederken “... Fâtıma Kâmile Hanım’ı yakından tanıyanlarıñ ve çok defa evine giderek kadınlara virdiği va’z u nasîhati dinleyen akrabalarınıñ rivâyetine göre...” (Gazâlî, 1928a: 9) şeklindeki ifadelerinden bazı şairelerin yakınlarından intikal eden rivayetleri de biyografileri hazırlarken kullandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan müellifin biyografilerde anmadığı ancak bazı ipuçlarından hareketle kullandığı anlaşılan başka kaynaklardan da söz etmek mümkündür. Örneğin Ânî Hanım hakkındaki yazıda bu mahlası kullanan diğer kişiler ve oğlu Mehmed Efendi hakkında verilen bilginin Ahmed Muhtâr Bey’in *Şâir Hanımlarımız* adlı eserinde de hemen hemen aynı şekilde ve yine dipnotta verilmiş olması bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Bu iki dipnot şöyledir:

Gazâlî: “Ânî Hanım’ın oğlunuñ adı Mehmed Efendi oldığı me’ hazlarımızdan birinde görülerek hikâyede o sûretle tasrîh edilmiştir. Ânî ismini dîvân şâ’irlerinden 977 târîhinde vefât iden Zeyrek-zâde ile Tireli ve Üsküdârî dinilen zâtlar da kullanmışlardır.” (Gazâlî, 1928ç: 6).

Ahmed Muhtâr Bey: “Bu “Ânî” lafzı şuarâ-yı Osmâniyyeden üç zâtıñ ismine müsâdif olup “Zeyrekzâde”, “Üsküdârî”, “Tireli” demekle marûfdurlar. Bunlardan Zey-

rekzâde 977/1569 senesinde terk-i hayât etmiş, târîh-i vefât-ı mechûl bulunmuştur." (Ceyhan, 2000: 311).

Gazâlî, klasik bir tezkire maddesinde bir şair hakkında bulunabilecek hemen her tür bilgiyi mümkün olduğu kadar bir araya getirmeye ve değerlendirmeye çalışmış, ayrıca şiirlerden örnekler de vermiştir. Eğer biliniyorsa şairenin nerede ve ne zaman doğduğu, ölüm yılı ve kabrinin bulunduğu yer, ailesi, yetiştiği çevre ve aldığı eğitim, şiire nasıl başladığı, tanınması ve şöhreti, hayatındaki değişiklikler, hastalıklar, kişiliği, eserleri ve bunlardan bazılarının hangi kütüphanede bulunduğu, varsa şiir haricindeki meziyetleri, hakkında anlatılan bazı hikâyeler gibi bilgileri bu biyografilerde bulmak mümkündür.

Gazâlî zaman zaman yukarıda da ifade edildiği üzere bazı açıklayıcı dipnotlarla şaireler hakkında verdiği bilgileri desteklemiştir. Onun Fâtıma Kâmile Hanım, Ânî Hanım ve Âdile Sultan'dan söz ederken bu yola başvurduğu görülmüştür.

Yine yukarıdaki alıntıda da görüleceği üzere müellif, aynı mahlası kullanan birden fazla şair varsa bunu izah etme yoluna gitmiş, bundan başka Leylâ Hanım'ın (Moralizâde) biyografisinin sonunda olduğu gibi bazen yazacağı yeni biyografi hakkında da bilgi vermiştir: "*Bu isimde diğer bir şâ'ir hanım daha vardır. Bir başka makâlemizde bahs ideceğiz.*" (Gazâlî, 1928d: 7). Ancak Gazâlî'nin Leylâ Hanım (Sâz) hakkında bir biyografisi elde bulunan bilgilere göre yayımlanmamıştır. Gazâlî, Zeyneb Hanım'dan bahsederken de Mihrî Hanım'a dair bir makale neşredeceğini haber vermiştir (Gazâlî, 1928f: 7).

Gazâlî'nin makalelere aldığı şiir örnekleriyle asıl kaynaktaki metinler arasında bazı farkların olduğu görülmüştür. Şiirlerde yer yer yanlış yazımlar ve kelimelerdeki farklı tercihlerin kullanılan ikinci el kaynaklardan, nüsha farklarından veya Gazâlî'den kaynaklandığı düşünülebilir. Tam metin olarak verilen bazı şiirlerde bir iki beytin eksik yazılması, mısralarda veya beyitlerde görülen takdim-tehirleri de burada ifade etmek gerekir. Örneğin Mihrî Hanım anlatılırken metne alınan 20 beyitlik tasavvufî bir manzumenin bir beyti eksik yazılmıştır (Gazâlî, 1928h: 12). Diğer taraftan zaman zaman bazı bilgi yanlışları da göze çarpmaktadır. Örneğin Necâtî'nin meşhur "döne döne" redifli gazelinin hatayla Zâtî'ye (Gazâlî, 1928h: 12), Fâik Reşâd'ın *Külliyât-ı Letâ'if* inin Haşmet'e ve Haşmet'in bir şiirinin Zübeyde Fıtnat'a ait olarak gösterilmesi bu kabildendir (Gazâlî, 1928j: 3-4).

Gazâlî'nin bir biyografi yazarı olarak öne çıkan yanı, şaireler hakkında topladığı bilgileri onların kendi eserlerini de kullanarak iyi denebilecek şekilde değerlendirebilmesi olmuştur. Gazâlî'nin söz konusu isimlerin şairlikleri hakkındaki görüşlerini yine onların eserlerinden aldığı şiirlerde anlatılanlarla desteklediği, bu değerlendirmeleri çoğu zaman eserden müessire doğru yaptığı

görülür. Şairelerin yetişme tarzları, eğitimleri, hayatlarında yaşadıkları güzellikler, sıkıntılar veya hastalıkları, müntesibi buldukları tarikatlar, yetenekleri ve farklı alanlardaki meziyetleri, ilmî dereceleri, hitabetlerinin kuvvetli olup olmaması, başka şairlerden etkilenmeleri ve nazirecikleri, eski ve yeni kültüre karşı takındıkları tavır gibi noktalar şairlikleri hakkında söz söylenirken dikkate alınmıştır. Biyografilere bu yönüyle bakıldığında Gazâlî'nin başarılı ve isabetli değerlendirmeler yaptığı rahatlıkla söylenebilir.

Gazâlî başarısız bulduğu şairelerle ilgili fikirlerini de açıkça ifade etmiştir. Örneğin Fâtıma Kâmile Hanım'ın şiir mecmuasını baştan sonra okumuş ve çok az şiirini anlaşılır bulmuştur:

“... Hâdiyü'l-Cinân adlı eseri ve bir de münâcât, na't, şeyhi için yazdığı eş'âr ile dolu, perîşân yazılı, gayr-ı matbû' bir mecmû'ası vardır. Bir vâsita ile gördüğüm bu mecmû'ayı baştan aşağıya kadar okudum. Gerek imlâsının kendisine mahsûs olması, gerek şi'rlere yazılırken ekserîsiniñ vezn ve kâfiyeleri usûl ve kavâ'ide tamâmen tatbîk edilerek yazılmaması, yazılmış olanlardan bir kısmının noksân bulunması, 'aynı zamânda kalem yerine süpürge ve kibrît çöpleri kullanılması gibi sebeplerden dolayı nümûne olarak aşağıya derc eylediğim beş on ebyâtından başka iyi anlaşılabilir eş'ârına tesâdüf idemedim. Mezkûr mecmû'anın böyle karma karışık, hatâli kaleme alınması esbâbını ba'zı kimselerden sordum. “Hasta yatdığı müddetce boş durmadı, nazm itdi ve eline râst gelen şeyle bi'z-zât yazdı.” cevâbını verdiler.” (...) “Hulâsâ olmak üzere diyebiliriz ki Fâtıma Kâmile Hanım, Teceddüd-i Edebî devrinde yetişmiş bulunduğu hâlde edebiyâtdan bi-hakkın zevk alarak inkişâf idememiş, bi'l-'akis eş'ârından -gerek lisân gerek mevzû' ve fikr cihetinden- eslâfın pek eskilerini taklid ile iktifâ itmiştir. Şi'rleri arasında hatâli kalem mümâreselerini andıran parçalar az bulunmadığı için kendisine Hudâyî-nâbit bir şâ'ir nazarıyla bakabiliriz.” (Gazâlî, 1928a: 8-9).

Gazâlî'nin şaireler hakkında değerlendirme yaparken zaman zaman diğer şairelerle mukayese yoluna gittiği de görülür. Bu konuda Râhile Sırrî Hanım'ın Makbûle Lem'ân Hanım ve Nezîhe Yaşar Hanım'la; Âdile Sultân'ın Fâtıma Kâmile Hanım, Râhile Sırrî Hanım ve Zemzemü'l-Hâssa Hanım'la mukayese dikkati çekmektedir. Örneğin Gazâlî, Râhile Sırrî Hanım hakkında şöyle demektedir:

“İstanbul ve Diyârbekir'de, bütün geçdiği yerlerde kendine göre şöhret kazandığını anladığımız bu şâ'ireyi, diğer şâ'ir hanımlarımızla mukâyese idersek evvelce tercüme-i hâlini yazdığımız merhûm Makbûle Lem'ân ile hâlen ber-hayât olan ve ilk zamânlarda “Mahmûre” imzâ-

sını kullanan Bir Deste Menekşe sâhib ve nâzımı Nezîhe Yaşar Hanım gibi yazılarında dâ' muhtarib bir rûhuñ gizli ve âşikâr feryâdlarını işidiriz. Nitekim derd-i 'aşkından şikâyet yollu yazdığı -aşağıda münderic-gazelinde altmış dört senelik hayâtınıñ kırk elli senesini ihtivâ iden bir zamânında zülf-i perîşâna meclûb bulunduğunu ve bunuñ hîç bir vechle izhâr ve ızmârına göñli râzı olmayup mütehayyir kaldığını tarz-ı ka-dîm üzre ve merdâne bir ifade ile bildiriyor." (Gazâlî, 1928: 14-5).

Mehmed Gazâlî'nin konuyla ilgili ilk neşirlerden olan kadın şairlere ait bu bi-yografileri sonradan yapılan birkaç çalışmaya kaynaklık etmiştir. Bunlardan ilki Taha Ay tarafından 1934'te yayımlanan *Türk Kadın Şairleri* adlı eserdir. Taha Ay eserin ön sözünde Mehmed Zihnî'nin *Meşâhîrû'n-Nisâ* ve Hacıbeyzâ-de Ahmed Muhtâr Bey'in *Şâir Hanımlarımız* adlı eserlerinden başka o zamana kadar Türk kadın şairleri hakkında tam bir eserin neşredilmediğini, bu neşir-lerin ise yetersiz olduğunu söyledikten sonra Gazâlî'nin de *Irmak'* ta birkaç ka-dın şairin hâl tercümesini ve şiirlerini yayımladığını haber vermektedir. Göre-bildiğimiz kadarıyla Gazâlî'nin şair biyografilerinden bahseden ilk kişi odur. Taha Ay eserin ilerleyen kısımlarında Fâtıma Kâmile Hanım, Makbûle Lem'ân Hanım ve Mihrî Hanım'dan söz ederken Gazâlî'nin hazırladığı makalelerden faydalanmıştır (Ay, 1934: 3-4, 23, 51, 53). Gazâlî'nin biyografilerinden söz eden bir diğer çalışma 2000 yılında yayımlanan Âdem Ceyhan'ın "Ahmed Muhtar Bey'in Şâir Hanımlarımız İsimli Eseri" başlıklı makalesidir. Ceyhan söz ko-nusu makalesinde *Şâir Hanımlarımız'*ın metnini verirken dipnotta adı geçen şairelerle ilgili daha geniş bilgi alınabilecek kaynaklar arasında Gazâlî'nin seri yazılarını da göstermiştir. Araştırmacı bu dipnotlarda Gazâlî'yle ortak dokuz şairenden sadece Zübeyde Fıtnat Hanım'dan söz eden yazıya gönderme yap-mamıştır (Ceyhan, 2000). Gazâlî'nin neşrettiği biyografilerinden söz eden son çalışma ise Müjgân Cunbur'un *Osmânlı Dönemi Türk Kadın Şairleri* adlı eseridir. Cunbur'un kapsamlı eserinde Gazâlî'nin hakkında bilgi verdiği on iki şairenin tamamı vardır ancak bunlardan sadece Fâtıma Kâmile Hanım'la ilgili kısımda Gazâlî'nin ilgili makalesi yer almıştır (Cunbur, 2011: 261). Buradan Gazâlî'nin yazılarının ilim âlemince yeteri kadar tanınmadığı ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Balıkesirli Mehmed Gazâlî'nin Osmanlı devri kadın şairlerinden on ikisi hak-kında yazdığı biyografileri konu alan bu çalışma neticesinde şunlar söylene-bilir:

1. Osmanlı devri Türk edebiyatı içinde klasik manada eser veren şaireler-den toplu olarak söz eden ilk çalışma 1877-78 yıllarında iki cilt olarak neşredilen Mehmed Zihnî'nin *Meşâhîrû'n-Nisâ* adlı eseridir. Onu 1311

(1892-3) yılında yayımlanan Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr Bey'in *Şâir Hanımlarımız* adlı eseri takip etmiştir. Şu anki bilgilerimize göre Mehmed Gazâlî'nin *Irmak*'ta yayımladığı yazı dizisi bu konudaki üçüncü çalışmadır. Sonraki yıllarda kadın şairleri anlatan eserler artmıştır. Tespitlerimize göre kitap, makale ve bildiri boyutunda bu konuda verilen eserlerin sayısı 34'tür.

2. Balıkesirli Mehmed Gazâlî Bey 1305 (1887-88) senesinde İstanbul'da doğmuş, eğitiminden sonra Bağdat'ta bir süre muallimlik yaptıktan sonra Balıkesir'e gelmiş ve buraya yerleşmiş bir isimdir. Gazâlî, Balıkesir'de edebiyat, tarih ve coğrafya dersleri vermiş, bunun yanında farklı konularda beş müstakil eser neşretmiş ve aynı zamanda Balıkesir'de çıkan dergilerde makaleler ve şiirler yayımlamıştır. Gerek çeşitli şekillerde Balıkesir'e verdiği hizmetler gerekse Balıkesir'e duyduğu sevgi ve bir şiirinde buraya gömülmek istediğini açıkça ifade etmesi, her ne kadar İstanbul doğumlu olsa da, onun "Balıkesirli" olarak anılması için yeterli sebepler olarak görülmektedir.
3. Gazâlî'nin çoğunluğu "Türk Kadın Şâirleri" üst başlığıyla yazdığı biyografilerin tamamı *Irmak* dergisinde çıkmıştır. 1928 yılında sadece 16 sayı olarak yayımlanan dergide seri hâlinde neşredilen söz konusu bu 12 biyografi klasik bir şuara tezkiresinde bulunabilecek hemen her tür bilgiyi ihtiva etmektedir.
4. Gazâlî biyografileri yazarken *Latîfî Tezkiresi*, *Âşık Çelebi Tezkiresi*, *Beyânî Tezkiresi*, *Mîr-zâde Sâlim Tezkiresi*, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, *Osmanlı Müellifleri*, *Câmî'ü'n-Nezâ'ir*, *Meşâhîrü'n-Nisâ*, *Külliyât-ı Letâ'if*, *Harâbât*, *Hammer Tarihi*, *Nev-sâl-i Ma'lûmat* gazetesi gibi kaynakları, şairelerin veya başka şairlerin eserlerini ve şairelerle ilgili nakledilen rivayetleri kullanmıştır. Bunlar yanında müellifin kendisinden önce bu vadede verilen eserleri de gördüğü anlaşılmaktadır.
5. Mehmed Gazâlî kadın şairleri değerlendirirken kaynaklardan elde ettiği bilgileri onların eserleriyle birlikte ele almış, bu değerlendirmelerde çoğu zaman eserden müessire doğru bir yol izlemiştir. Şairelerin eğitimleri, hayatlarındaki çeşitli değişiklikler, bağlı buldukları tarikatlar, yetenekleri, ilmî yeterlilikleri, diğer şairlerle münasebetleri ve başkaca hususlar onların şairlikleri hakkında söz söylenirken dikkate alınmıştır. Gazâlî'nin bu bakımdan başarılı olduğu söylenebilir.
6. Mehmed Gazâlî'nin biyografileri kendisinden sonra yazılan birkaç çalışmaya kaynaklık etmiştir. Ancak genele bakıldığında bu konuda eser veren araştırmacıların Gazâlî'nin makalelerinden haberdar olma-

dıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu yazılar gerek kullandığı çoğu ilk elden kaynakları gerekse şairelerle ilgili değerlendirmeleri bakımından kadın şairler hakkında yapılacak yeni araştırmalar için kaynak değeri taşıyan yazılardır.

METİN

Fâtıma Kâmile Hanım

[“Balıkesir Şâ’irleri: Fâtıma Kâmile Hanım”, *İrmak*, Yıl 1, Sayı 1, 15 Şubat 1928, s. 8-9.]

Balıkesir’de Keşkek-zâde ’â’ilesine mensûb Hâcı Mehmed Efendi nâmında bir zâtın kızıdır. 1255 senesinde doğmuş ve 1339 târîhinde vefât itmiştir. Babası, tahsîl ve terbiyesine fevka’l-âde i’tinâ eylemiş, Tırpancı-zâde Fahre’d-dîn Efendi gibi memleketce tanınmış zevâtdan ders görmüştü.

Şâ’irlikle mahallinde iştiâr iden Fâtıma Kâmile Hanım’ın kudret-i şî’riyyesine delîl olabilecek mi’râc-ı peygamberî hakkındaki ’âşıkâne uzun manzûmesiyle vilâdet-i nebevîye dâ’ir 306 senesinde tab’ olunan ve:

Kim dilerse mevlûd-ı pâk-i resûl

Her dü ’âlemde bulur Hakk’a vusûl

beytiyle başlayan Hâdiyü’l-Cinân adlı eseri ve bir de münâcât, na’t, şeyhi için yazdığı eş’âr ile dolu, perîşân yazılı, gayr-ı matbû’ bir mecmû’ası vardır. Bir vâsita ile gördüğüm bu mecmû’ayı başdan aşağıya kadar okudum. Gerek imlâsının kendisine mahsûs olması, gerek şî’rler yazılırken ekserisiniñ vezn ve kâfiyeleri usûl ve kavâ’ide tamâmen tatbîk idilerek yazılmaması, yazılmış olanlardan bir kısmının noksân bulunması, ’aynı zamânda kalem yirine sü-pürge ve kibrît çöpleri kullanılması gibi sebeplerden dolayı nümûne olarak aşağıya derc eylediğim beş on ebyâtından başka iyi anlaşılın eş’ârına tesâdüf idemedim. Mezkûr mecmû’anın böyle karmakarışık, hatâlı kaleme alınması esbâbını ba’zı kimselerden sordum. “Hasta yatdığı müddetce boş durmadı, nazm itdi ve eline râst gelen şeyle bi’z-zât yazdı.” cevâbını virdiler.

Mutasavvifâne manzûmesinden:

Mürşidim göster yolum cânâna yol vir varayım

Ölmeden cem’iyyet-i yârâna yol vir varayım

Ben usandım mâ-sivânın fitnessinden el-amân

Bizi yokdan var iden Sübhân’a yol vir varayım

Bu benim dîvâne gönlüm cümleden geçmek diler

Vahdet içre yürüyen kervâna yol vir varayım

Mâl ü mülki cânı başı 'âşıkıñ yağmâdadır
Al beni benden hemân Yezdân'a yol vir varayım
Bülbül-i güzlâr-ı vahdet nâle vü efgândadır
Ya'kub'um ol Yûsuf-ı Ken'ân'a yol vir varayım

“Mi'râc-ı Peygamberî” sinden:

Diñle imdi 'âşk ile mecrûh olan
Gûş idüp mi'râcını ol şâdumân
Var ise 'âşkıñ derûnunda eger
Dem-be-dem 'âşkıñ terakkîsi hüner

Terğîb-i 'ilme dâ'ir manzûmesinden:

'İlimdir bil dü 'âlemde sa'âdet
Hudâ 'indinde bir makbûl 'ibâdet
Kılur kadrini 'âlî kimde olsa
'İlim medhinde bulunmaz nihâyet

Fâtıma Kâmile Hanım'ın meziyyet-i şâ'irânesinden başka talâkat-i lisâniyyesi de vardı. Tettebbu'âtının genişliği ve sözleriniñ câzibesini, meclislerde herkesi kendine hayrân edecek derece idi. Çok hikâye bildiği için ekseriyâ fikrlerini hikâye ile tenvîr ve izâh eylerdi. “Nakşî tarîkati”ne mensûbiyyetinden dolayı ma'neviyyâta pek fazla merbûtdi. Bu görünüş, kendisine emsâli arasında [9] bir husûsiyyet virirdi.¹ Evine gelen kadın misâfirlerine dâ'imâ hayât-ı ictimâ'iyeden, zevc ile zevceniñ yek-dîgerine karşı olan hukûk u vazâ'ifinden, bir pirinç dânesini bile zâyî' itmeyecek kadar muktesid olmalarından ve sâ'ir insânî fazâ'ilden bahs iderdi.

Fâtıma Kâmile Hanım'ı yakından tanıyanlarıñ ve çok def'a evine giderek kadınlara virdiği va'z u nasîhati diñleyen akrabâlarının rivâyetine göre eñ ziyâde seve seve okuyup bahs itdiği Muhammediye, Reşahâtü 'Aynü'l-Hayât, Nefahatü'l-Üns nâmlarındaki dînî ve tasavvufî kitâblarıñ mevzû'ları idi.

Hulâsâ olmak üzere diyebiliriz ki Fâtıma Kâmile Hanım, Teceddüd-i Edebî devrinde yetişmiş bulunduğî hâlde edebiyâtdan bi-hakkın zevk alarak inkişâf

1 Fâtıma Kâmile Hanım, soñ hayâtında uğradığı nüzûl ve sâ'ir hastalıktan dolayı uzun müddet yirinden kalkamayacak bir hâle gelmiş, bu esnâda iken bir gece merâsim-i dîniyyeden olan kandil-i şerîf münâsebetiyle evlerine lihye-i şerîf getirtmiş ve mevlûd-ı nebevî okutdurulmuş, mevlûd-ı nebevî kırâ'atının hitâmında misâfir komşular tarafından lihye-i şerîfi ziyâret için yüksek sesle getirilen tekbîriñ ilâhî te'sîrine kapılan Kâmile Hanım, meczûb gibi hemân yirinden fırlamış, ben bu sa'âdetden mahrûm mu kalacağım yâ Resûla'llâh diyerek karşıdaki lihye-i şerîf öpülen odaya yürümüş gitmiş, ağlaya ağlaya lihye-i şerîfe yüzünü gözünü sürmüş, tekrâr gelüp yirine yatmış ve bir daha yatağınan kalkamamış, bu hâli görenler nasıl kudret buldı da yirinden kalkup yürüdü diyerek hayret imişler.

idememiş, bi'l-'akis eş'ârından -gerek lisân gerek mevzû' ve fikr cihetinden-eslâfın pek eskilerini taklîd ile iktifâ itmiştir.

Şi'rleri arasında hatâlı kalem mümâreselerini aındıran parçalar az bulunmadığı için kendisine Hudâyî-nâbit bir şâ'ir nazarıyla bakabiliriz.

Fâtıma Nigâr Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Fâtıma Nigâr Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 3, 15 Mart 1928, s. 4-5.]

1287 târîhinde İstanbul'da doğan ve 1334 senesinde ölen Fâtıma Nigâr Hanım Macar Osman Paşa'nın kızıdır. İstanbul'un kibâr sınıfına mensûb annesinden aldığı müstesnâ terbiye ile fikren, rûhen incelmış ve Kadıköy Kız Fransız Mektebî'nde henüz tahsîlini ikmâl itmeden evvel, ya'ni on dört yaşında iken şi'r yazmaya başlamıştı. Lisân öğrenme husûsundaki kâbiliyeti fevka'l-'âde dinilecek derecede idi. Vâkîf olduğu Fransızca, Almanca, Rumcayı anadili gibi kendilerine mahsûs şîvelerle, gâyet tatlı bir sûrette konuşur, okur, yazar ve bu lisânlarla yazılı fennî âsârı tetebbu' idebilirdi. On sekiz yaşına geldiği zamân iki kısımdan mürekkebe bulunan Efsûs nâm mecmû'a-i eş'ârının bir kısmını -mukaddimesinde bildirdiği üzere hitâmından ancak bir buçuk sene sonra-306 târîhinde sâha-i intişâra koyabildi. Gerek bu Efsûs, gerek bi'l-âhire neşr eylediği ba'zı perâkende eserlerinde görülen hür, ser-best efkârından dolayı kendisine “Âsiye” dinildi. Nigâr Hanım'ın nazarında 'aşkıñ, şi'rî meziyyetinden başka bir kıymeti yokdı. Eñ ziyâde sevdiği 'ilm ve fazîlet idi. Nitekim “Evlâdım” 'unvânlı yazdığı bir mersiyesinde:

Cihânda sevdiğim 'ilm ü kemâl ü dâniş iken
Revâ mı andan ola sevdiceklerim mahrûm
Dirîğ terbiye-h'ân olmağı dilerken ben
Felek edâ-yı vazîfemle kılmadı mahkûm
Ta'alluk eylemedi kudretim aña mâdâm
Ne lezzet eyleyeyim varlığımdan istifhâm

diyerek yavrularının kesb-i kemâl idemeden öldüklerine -analık hiss-i şefkatinden fazla- te'essüf izhâr itmişti.

Nigâr Hanım, 'ilmî servete mâlik olduğu gibi mâddî servete de mâlikdi. İstanbul'da Nişantaşı'nda ve Boğaziçi'nde sayfiyye ve konakları vardı ve bunların tezyînâtı, kendi hiss-i bedâiyî'-perverîsiniñ îcâb itdiği tarzda yapılmıştı. Hâl ü tavrında -aslâ gurûr fikrini virmeyen- dâ'imâ bir vakâr, asâlet; harekât u efkârında ise ta'assubdan uzak, tabî'î bir ser-bestlik görünürdü. Musâhabe esnâsında ma'lûmâtının vüs'at ve şümûlünden dolayı hep kendi söylemek isterdi. İyi,

doğru düşünürdü. Fikrilerindeki isâbet muhâtablarının hiss-i takdîrini mûcib olurdu. Zînet ihtîşâmına biraz mâ'ildi. Fakat mümkün mertebe sâde giyindir, eski sarây hanımları gibi tesettüre pek ziyâde ehemmiyyet virmezdi. Hem-cin-siniñ ictimâ'î hayâta karışmadığını âtî nokta-i nazarından hiç hoş görmez, münâsebet düşdükce tenkîd iderdi.

Otuz seneden fazla süren hayât-ı edebiyyesi içinde meydâna getirdiği Nîrân, Safahât-ı Kalb, 'Aks-i Sadâ, Efsûs nâm eserlerini tab' itdirerek edebiyât mün-tesiblerine yâdigâr bırakmışdır. Bunlardan mâ-'adâ hanımlara mahsûs Mürüvvet gazetesi ile Sa'âdet gazetesinde ve sâ'ir ba'zı risâle ve mecmû'alarda man-zûm ve mensûr birtakım yazıları, Fransızca ve Almancadan tercümeleri daha varsa da tamâmını toplayamamışdır. Bütün eş'arı şarkıñ, kadınlığıñ rûhunu kendine hâs bir üslûb ile terennüm iden Nigâr Hanım'ın şî'rî dehâsına dâ'ir söz söylememek için Süleymân Nazîf merhûmuñ "Kadınlarıñ 'Abdü'l-hak Hâmîd'i" didigini ve müceddid-i 'arûz Yahyâ Kemâl Beg'iñ de "Vezne, kâfiyye-ye, lisâna karşı zebûn olan bu şâ'ireniñ şî'ri, metrûk bir odada yapıyâñız kalbiñ en hür cûşıyla çalınan bir mûsikîyi añdırıyor. Bu bestelerden havâss-âşinâlar hazz idebilirler." fikr ü mütâla'asını zikr itmegi daha muvâfık görürüz. Nigâr Hanım'ın ba'zı eserlerinden alarak aşağıya derc itdigimiz parçaları kudret-i şî'riyyesi hakkında sarîh bir fikr virebilir.

"Her Şey Seni Söyler" manzûmesinden:

Seni görmez olunca dâde-i ter
Seni 'arz eyliyor semâdaki fer
Seni ta'rîf ider ziyâ-yı kamer
Seni söyler hurûş iden dereler
Seni söyler hezâr-ı gam-perver
Seni yâd itdirir nücûm-ı seher
Seni sevdi seni dil-i muğber [5]
Seni ihtâr ider baña her yer

Bir nazîresinden:

Sabâha karşıdır hep yârıñı tezkârıñ ey bülbül
Seher mi jâle mi güller mi bilmem yârıñ ey bülbül
Sürûruñ kalbi tehzîz eyleyüp câna virir lerze
Ne hoşdur sırr-ı 'aşkı bizlere ihtârıñ ey bülbül

"Vazîfe-i Mâderâne" nâmındaki manzûmesi:

Virmekse nizâm 'âlemiñ ahvâline maksad
Nev'-i beşer âsâyışıñ itmekse mü'ebbed

Terbiyye-i evlâda emek sarfı gerekir
Bir vech ile mahv olmayan aslâ o emekdir
Evvel bunu der-'uhde fakat itmeli mâder
Zîrâ añadır *min tarafi'llâh ve makdar*²
Ma'sûm iken itdirmeli hoş hâlleri mu'tâd
Mâderden alır terbiye-i evveli evlâd
Göstermelidir hulk-i hasen mu'tedil ahvâl
Taklîde olur gördüğünü çünkü o meyyâl
Hallâkını zikr eylemegi bilmeli tıflân
Hem hâlîkünüñ vahdetine itmeli îmân
Ta'zîz ile tekrîm ile dâ'im ebeveynin
Bu vech ile te'diyeye cehd itmeli deynin
Mâhiyyet-i mâderle peder olmalı mefhûm
Hem-cinsine hoş söylemegi [bilmeli] ma'sûm
Ögrenmeli üslûb-ı nezâketle nezâfet
Añlatmalıdır n'oldığın âsâr-ı meveddet
Göstermemeli tarz-ı huşûnetle hakâret
İtsün o da akrânına tâ öyle mümâşât
Vaz'ında kabâhat görülünce fakat o ân
Tevdîbini men' itmemeli rikkat-i insân
Bilmezse çocuk seyyi'e-i hâlini zîrâ
Tashîh-i tab'at idemez hod-be-hod aslâ
Ta'lîmine tahsîline dikkat ise elzem
Tahsîl-i ma'ârifle olur şahs-ı mükerrerem
Terbiyyedir 'âlemde esâs-ı medeniyet
Terbiyye ile hâss olur 'ilm ü fazîlet
'Âlim dahi olsa kişi olmazsa mü'eddeb
Memdûh u mu'azzez olamaz böyle mücerreb
Evlâdını terbiyyeye eyler ise gayret
Bi'l-âhire me'cûr olur ol vâlîde elbet
Zîrâ olur itse veled ehliyyeti isbât
Ferzendini kâmil görüş a'lâ-yı mükâfât

² "Allah tarafından veya kaderdendir."

“Aks-i Sadâ” sından:

Seniñle diñleyelim gel tab’ati tenhâ
Şu nağme-sâz olan eşcârı rûzgârı yemi
Bütün terâne-i sevdâyı nağme-i eleme
Ki ‘aşka olmada her dem nişâne-i garrâ
Bu bir enîn-i tahassür gibi melâl-âver
Bu bir yemîn-i muhabbet ki dem-be-dem iñler

Seniñle söyleşelim gel menâkıb-ı ‘aşkı
Cebelde yan yana meh-tâba karşı ey dil-dâr
Bitirme söyle melek söyle söyle it tekrâr
Bütün o ‘ahd-i garâmı terâne-i şevki
Şikâyet it baña benden vefâsız ‘add eyle
Beni tazallumuñ üzsün fakat yine söyle

“Münâcât”ından:

Ey İlâh-ı kâ’inât ey masdar-ı sun’-ı kemâl
Varlığıñdır var olan yokdur o varlıkda zevâl
Pür-günâhım pür-günâh olmakla mağrûrum buña
Şevk-i ‘aşkıñdır sebep ‘afv isterim ey Zül-celâl
Rahmetiñden kat’-ı ümmîd itmeyi men’ itmesen
Fart-ı ‘isyânımla bulmazdım münâcâta mecâl

Fâtıma Nigâr Hanım’ın âsârında edebî meziyyet ve husûsiyyetlerden başka bâriz bir sûretde añlaşılan bir meziyyet, bir husûsiyyeti daha vardır ki o da es-lâfından olan birçok şâ’ir hanımların yazılarında hiss itdiremedikleri kadınlık rûh ve hissiyâttır. Şübhesiz bu da Teceddüd-i Edebî devrinde yetişmesi, şark ve garbın eserlerini çok okuyup tedkîk itmesi sebep ve te’sîriyledir. Ve’l-hâ-sıl neşr eylediği bi’l-’umûm eş’ârında “Nigâr binti ‘Osmân” imzâsını kullanan Fâtıma Nigâr Hanım’ı yüksek bir kudret-i şî’riyyeye mâlik olmasından dolayı hürmetle añarken eslâf ve mu’âsırları gibi kendiniñ de millî vezne rağbet itmek ‘illeti ile ma’lûl bulunduğımı i’tirâf eyleriz.

Makbûle Lem’ân Hanım

[“Edebî Tedkîkler: Makbûle Lem’ân Hanım”, *İrmak*, Yıl 1, Sayı 4, 1 Nisan 1928, s. 4-5.]

Edebî Teceddüd devrinde yetişen şâ'ir hanımlarımız miyânında zikre şâyân bir de Makbûle Lem'ân Hanım vardı.

Babasınıñ yegâne kızı olmasından ve fevka'l-âde nâzlı büyütülmesinden dolayı -Nigâr Hanım gibi ecnebî mekteplerde- derecât-ı tahsiliyyeyi göremedi ise de zamânıñ kuvvetli edebî cereyânından zevk alarak kendi kendine ma'lûmâtını tevsî' itdi. İlk şöhretini Hazîne-i Fünûn risâlesine gönderdiği yazılarla kazandı. Bi'l-âhire Hanımlara Mahsûs Gazete ve sâ'iredeki neşriyyâtı ile 'âlem-i edebiyâtda oldukça mühim bir mevki' tuttu. Makbûle Lem'ân Hanım, ilk şöhret-i edebîsini iktisâb itmezden evvel, ya'nî ibtidâ'î ve rüşdî mekteplerinde okudukdan sonra tahsile heveskâr görünmemiş degildi. İkinci Abdül-hamîd mâ-beyni ricâlinden olan babası Hâcî İbrâhîm Efendî'niñ gerek ta'assubı gerek hayâtında kızınıñ mürüvvetini görmek ârzûsı ve yukarıda beyân idildiği üzere nâzlı büyütülmesi gibi sebebler daha ziyâde edebî isti'dâdınıñ inkişâfına mâni' teşkîl eyledi. Hâl böyle olmakla berâber şûrâ-yı devlet başkâtibi Mehmed Fu'âd Beg'le izdivâcından sonra da neşriyyâtına devâm itdi. Hattâ diyebiliriz ki mecmû' on altı sene süren hayât-ı edebiyesiniñ on dört senesini hastalıkla geçirmiş bulunduğî hâlde, ya'nî bu müddet zarfında zamân zamân iyileşdikce sünûhâtını yazmaktan yine geri durmadı. Bir aralık matbûvâtda intişâr iden ahlâkî makâleleri -birkaç def'a sadr-ı a'zam olan şûrâ-yı devlet re'isi meşhûr Sa'id Paşa'nıñ tavassutuyla- sadâret tarafından takdîr idildi ve o devriñ şâ'ir ve muharrirlerinden hiç birine nasîb olmayan bir "Şefkat Nişânı" aldı. Merhûm Ahmed Midhat Efendi de Makbûle Lem'ân Hanım'ıñ bi'l-umûm âsârını begenirdi. Hele eş'ârındaki melûl edâ ve ma'sûm terennümlerini ve sâdelige meyyâl görünmesini dâ'imâ sitâyîşle yâd iderdi. Nitekim ba'zı eserlerini Fransızcaya tercüme ve Ma'rifet gazetesinde neşr eyledi.

Makbûle Lem'ân Hanım, hayâtında toplu olarak bir eser vücûda getirmedi. Vefâtından sonra Hanımlara Mahsûs Gazete idâre-hânesi gerek kendi gazetesinde gerek Hazîne-i Evrâk, Hazîne-i Fünûn, Tercümân-ı Hakikat gibi cerîde, risâle ve mecmû'alarda münteşir âsârından bir kısmını toplayup Mavkes-i Hayâl nâmıyla tab' itdi.

Ömrünüñ soñ üç dört senesini ıztırâb döşeginde geçirirken dâ'imâ "âh... sıhhat" diye çırpınan Makbûle Lem'ân Hanım, 1314 Teşrîn-i Evvel'inde öldi. Ve "Mişkât-i edeb intifâ itdi" sözi "Nezr-i Mevlânâ" 'aded-i hurûfî tenzîliyle târîh-i vefâtı düşürüldi.

"Fikrim" 'unvânlı manzûmesinden:

Dem olur âsumâna sâ'id olur

Bûy-ı ezhâr-ı ter gibi fikrim

Safvet-i rûh-ı kalbe şâhid olur

Leme'ân-ı sihir gibi fikrim

“Kadınlık” nâmındaki neşîdesinde:

Kadınlık rûh-ı ma'nâ-yı fazîlet
Kadınlardan gelir efkâra vüs'at
Nezâketler içinde bir metânet
Nümâyândır kadınlarda hakîkat
İderse 'ilm ile eş'âra rağbet
Kadınlarca olur bir başka zînet
Dirâyetden alır nûr-ı melâhat
Yürür bir intizâm üzre ma'îşet

Gençlik ve sağlığını tahassürle anlatan “Solgun Şükûfem” ser-levhalı şi'ri:

Nev-bahârın kerîmesi çiçegim
Saña hâl-i hazîni bildireyim
Seni ber-bâd iden [o bâd-ı] hazân
Beni bî-tâb iden bu derd-i nihân
Bende tıbkı seniñ gibi heyhât
Var idi sıhhatimle tezyînât
Levniñiz cezb iderdi gönlümi pek
Kelebek cezb ider gibi kelebek
Viriyorduñ şebâba hüsn-i me'âl
Süsümi eyliyorduñ istikmâl
Saña ben de nihâl-i sâniydim
Mazhar-ı feyz-i nev-civânîydim
Şimdi bitdi o eski zînetimiz
Kalmadı ibtisâma kudretimiz
Mütesellî olur muyuz 'acabâ
Ağlasak karşı karşıya farazâ
Rûzgâr o tûvânı da aldı
Ne sirişkim ne şeb-nemim kaldı
Kim te'essüf ider bu hâle fakat
Saña solgun dinir baña da sakat

Makbûle Lem'ân Hanım'ın zevci Mehmed [5] Fu'ad Beg de şâ'irdi. Müşterek manzûmeler yazdıkları ve ba'zı müşâ'areleri olduğu rivâyet idilmekte ise de ele geçirilemedi. Zevcesiniñ vefâtını müte'âkib,

Hadeng-i cevr-i felekle kırıldı bâl ü perim
Mihekk-i tecrübe-i derd ü mihnet oldu serim
Medâr-ı mes'adetimdi hayât-ı Makbûle
Gömüldi hâk-i siyâha karardı cism ü tenim

ebyâtıyla başlayan "Nâlesin" adlı manzûmesi ve sâ'ir âsârı mezkûr rivâyetiñ doğru olması fikrini viriyor.

Ânî Hanım

["Türk Kadın Şâ'irleri: Ânî Hanım (Bir Latîfe)", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 5, 15 Nisan 1928, s. 6.]

Birinci Selîm'iñ musâhibi meşhûr Hüseyincan sülâlesine mensûb bulunan ve 1122 târîhinde ölen şâ'ir Ânî Fâtıma Hâtûn hakkında Mîr-zâde Sâlim Efendi tezkiresinde mezkûr bir latîfeyi me'âlen iktibâs iderek 'arz idiyoruz.

Üsküdarlı Sırrî dinilen gâyet şakacı, hoş-sohbet zâtıñ biri şâ'ir Ânî Fâtıma Hâtûn'ıñ oğlı Mehmed Efendi³ ile çok iyi görüşürmüş, hattâ gice gündüz dimez evlerine gider gelmiş. Aralarındaki bu teklîfsizlikten dolayı bir gün yine dostunuñ evine gitmiş, gice orada kalmış, sabâha kadar sohbet itmişler. Nihâyet her ikisi de istirâhat için yatak odalarına çekildikleri sırada Üsküdarlı Sırrî bir mu'ziblik düşünmüş, yatdığı odanın önünde bulunan biraz yüksek tahtanıñ üzerinde dâ'imâ duran annesiniñ (ya'nî Ânî Hanım'ıñ) dîvânını uzanup almış, içinde yazılı gazel ve kasîdeleriñ makta'larındaki isimleriñ "nun" harflerini "mim" yapmış ve kitâbı kapayarak -gürültüsüzce- yerine koymuş. Seher vakti hep ev halkı uykuda iken sokağa çıkmış, aradan epey zamân geçdiği hâlde Üsküdarlı'nıñ bu şeytaneti meydâna çıkmamış, eñ nihâyet bir gün Mehmed Efendi kendisini ziyârete gelen dîger arkadaşlarına 'âdeti vechle annesiniñ dîvânını getirüp virmiş, içlerinden biri dîvândan birkaç gazel ve kasîde okur okumaz bozulan isimlerden dolayı gülmeğe başlamış ve Mehmed Efendi'ye hitâben "Görüyorum ki vâlideñiz Ânî Hanım artık eserlerinde mahlasını değıdirmiş." demiş. Bunun üzerine Mehmed Efendi de hemen dîvânı elinden alarak başdan aşağı karışdırmış, Üsküdarlı'nıñ yaptığı masharalığı görmüş, aılmış, ağzına geleni söyleye söyleye dîvândan muharrefâtı silmek veyâ kazımak sûretiyle düzeltebildiklerini düzeltmiş, düzeltemediği gazel ve kasîde yazılı sahîfeleri birer birer koparup yırtmış, atmış.

3 Ânî Hanım'ıñ oğlunuñ adı Mehmed Efendi olduğu me'hazlarımızdan birinde görülerek hikâyede o sûretle tasrîh edilmiştir. Ânî ismini dîvân şâ'irlerinden 977 târîhinde vefât iden Zeyrek-zâde ile Tireli ve Üsküdarlı dinilen zâtlar da kullanmışlardır. Ânî Hanım'ıñ doğduğu târîh ile babasının ismi tezkirelerde yoktur.

İsmi bi'l-vesîle zikr itdigimiz şâ'ir Ânî Fâtıma Hâtûn'uhn mufassal tercüme-i hâlini yazmak istedik ise de gözden geçirdigimiz matbû' ve gayr-ı matbû' birçok âsârda bizi tatmîn edecek fazla ma'lûmâta tesâdüf idemedik. Bu husûsdaki tedkîkât ve tetebbu'âtımızn neticesinde;

Evvelâ tahsîl-i 'ulûm itdigini, bi'l-âhire şî'r yazmaya başlayarak zamânınıñ üdebâsı arasında oldukça iyi bir mevki' tutdığını, Emîr Ağa isminde biriyle izdivâcından bir oğlu dünyâya geldigini ve oğlunuñ tahsîline ihtimâm idüp Yeñişehir kazâsı nâ'ibliğine ta'yîn idilince berâber Yeñişehir'e gitmek mecbûrriyyetinde kaldığını ve orada vefât eyledigini öğrenebildik.

Ânî Hanım'ın tercüme-i hâlini yazan tezkireleriñ biri birinden alarak misâl olmak üzere gösterdikleri mecmû' eşvârı şunlardır:

Hayâl-i 'ârızınla dîde sahn-ı gülsitânımdır
Açılmış şerha[lar] sînemde nahl-i ergavânımdır
Ümîd-i vuslatın ey kaşları yâ sîneden çıkmaz
Hayâl-i tîr-i gamzeñ Âniyâ hâtır-nişânımdır

Ferâmûş itdi hayli dem beni yâd itmeden kaldı
Benim çok sevdiğim mahzûn dili şâd itmeden kaldı
N'ola ta'mîrine kasd it[me]se şâh-ı cihân-bânım
Bilir kim hâtır-ı vîrânım âbâd itmeden kaldı
Kalupdur bahr-i gamda fûlk-i dil yok sâhil-i maksûd
Hayıflar rûzgârım baña imdâd itmeden kaldı
Düşelden râh-ı 'aşk-ı yâra zâr u nâ-tüvândır dil
Ser-i kûyunda hâlim yâr[e] feryâd itmeden kaldı

Mu'allim Nâcî merhûm Esâmî nâmındaki eserinde Ânî Hanım için müşârün-i leyhiñ şî'ri şöretile pek de mütenâsib degildir diyor. Hâlbuki Ânî Hanım dîvânının çok eskiden zâyî' oldığını kayd iden ba'zı erbâb-ı tedkîke bakılırsa bu sözüñ pek kıymeti olmadığını aňlarız. Zîrâ âsârı tamâmen yâhud kısmen görülmeden hakkında ne dereceye kadar musîb hükm virileceğine kanâ'at getiremiyoruz.

Leylâ Hanım

[“Edebî Tedkîkler: Leylâ Hanım (Bir Hikâye)”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 6, 15 Mayıs 1928, s. 6-7.]

“Moralî-zâde” yâhud “Fu'âd Paşa akrabâsı” diye aňılan Leylâ Hanım, ba'zı hâlleriyle zamânınıñ 'âdet ve 'an'anâtına ri'âyet itmemesinden ve rindâne şî'r-

ler söylemesinden dolayı halkın sû-i teveccühünü kazanmış, daha doğrusu açık meşrepli olarak tanınmış bir şâ'irdir. Fi'l-hakîka gençliğinde ya'nî şâ'irliğe ilk başladığı vakitlerde şî'r ü ilhâmıñ virdigi neş'eye göre hayâtı ta'kîb itmek, dînî, ma'nevî bağlardan âzâde yaşamak,

Fenâ dünyâda sâkî maksadım hep 'îş ü 'işretdir
Amân bir bâde sun 'ayyâşıña eyyâm-ı ruhsatdır

beytinde didigi gibi dâ'imâ ser-mest olmak isterdi. Fakat soñra yaşı ilerleyüp Mevlevî tarîkatine intisâb idince eski hür, âzâde düşünceleri sükûnet buldı. Nitekim ba'zı navtında bu husûsı muvterif görünür.

Huzûra varmağa bâr-ı günehten yok mecâlim âh
Şebâbetde dönüp kaddim kemâna yâ Resûla'llâh

Dîger:

Günehten hâlimi 'arz itmege yok zerre dermânım
Hicâbımdan zebânım dahi ebkem yâ Resûla'llâh

Leylâ Hanım, fevka'l-'âde dincecek derecedeki hassasiyyeti ve hâzır-cevâblığı ile emsâli arasında temeyyüz itmişdi ve bi'l-irticâl şî'r söyleyebilirdi. Yazılarında mümkün mertebe samîmiyyet ve sâdelik göstermekden fazla hoşlanırdı. Coşkun hissiyyâtını ekseriyâ ibhâm altında ifâde itmezdi. Hür ve safâ-perestâne gazelleri bu husûsda bir fikr virebilir.

Kıl meclisi âmâde ne dirlerse disünler
İç dil-ber ile bâde ne dirlerse disünler
'Anber gibi kâküllerini bir gice 'âşık
Şemm eyledi rü'yâda ne dirlerse disünler
Farkı nedir 'âlemde baña medh ile zemmiñ
Sağ olsun ahıbbâ da ne dirlerse disünler
Leylâ o perî-rûya biraz 'arz-ı hulûs it
Düş pâyına tenhâda ne dirlerse disünler

Dîger:

İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler
'Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler
Gir koynuma yanıñda eger varsa da ağyâr
Nesne nedir üf sen de ne dirlerse disünler
Leylâ o kamer-tal'at ile zevk ü safâ it
'Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler

Leylâ Hanım, nazîre yapmak husûsunda bir mahâret-i mahsûsaya mâlikdi. Esâsen ilk şöhret-i edebiyesini mu'âsırlarıyla kendinden evvelki şu'arâyı taklîd ve tanzîren yazdığı ba'zı şi'rlerle kazandı. Eslâfına tebe'an tertîb itdiği dîvânında görülen nazîreler miyânında Rûhî-i Bağdâdî'niñ terkîb-i bendine yaptığı şu nazîresi daha ziyâde mestâne ve sûfiyânedir:

Zâhid bizi ta'n itme ki Allâh-perestiz
Ol şevk-i muhabbet ile peymâne-şikestiz
Tâ rûz-ı elestden beri mey nûş ide geldik
Sanmañ bizi zâhirdeki mey-hânedede mestiz
Hâk-i rehiyiz cür'a-sıfat pîr-i mugânñ
Düşdük der-i mey-hâneye biz hâk ile pestiz
Yitmez mi 'azîzim bize bu lutf u keremler
Hep ehl-i ma'ârif ile biz dest-be-destiz
Her gûşe-i mey-hâne bizim meskenimizdir
Çokdan bu harâbâtta biz bâde-perestiz
Ez-cân u gönül gûş ideriz nây u rebâbı
Mey-hânedede nûş eylemişiz köhne şarâbı

Leylâ Hanım'ın müretteb dîvânından başka bir eseri yoksa da mensûb bulunduğu tarîkatiñ te'sîrâtından dolayı 'ilm-i tasavvufa âşinâ olduğu anlaşılmaktadır.

Mutasavvıfâne eş'ârından:

Nâr-ı 'aşkıñ dilde besdir gayrı mihmân istemez
Ketm idüp esrâr-ı 'aşkı çeşm-i giryân istemez
Cânını Hakk'a virir [bir] başka cânân istemez
Vâsıl-ı bi'llâh olanlar gayrı ihsân istemez
Seyr idüp yârîñ cemâlin özge seyrân istemez

Müstezâdından:

Biz 'âşık-ı şûrîdeleriz halka nihânız
Ehline 'ayânız
Rindân iledir ülfetimiz rind-i cihânız
Biz 'âşık-ı cânız
Sırr-ı dil-i vîrâneme ancak ola vâkîf
Erbâb-ı ma'ârif
Vâ'iz bizi sen fehm idemezsiñ ki ne cânız

Sûretde beyânız
Ey zâhid-i har her sözüme saña virir gam
Zann itme cehennem
Bezm-i zurafâda yine mânend-i cinânız
Bî-şekk ü gümânız
Eyyâm-ı şebâb itdi güzer bâdeyi Leylâ
Terk itmedi hâlâ
Rindân iledir ülfetimiz rind-i cihânız
Biz 'âşık-ı cânız

Mestâne ebyâtından:

Gögsünde eger var ise sâkî seniñ îmân
Sun bâdeyi 'ayyâşını kıl hurrem ü handân
Gönlüm gibi dünyâyı harâb eyle İlâhî
Huşyârını da mest-i şarâb eyle İlâhî

[7] Darb-ı mesel hükmüne giren meşhûr bir beyti:

İncitme sen ahbâbını incinmeye senden
Bu 'âlem-i fânide zarâfet budur işte

Bir Hikâye

Rivâyete göre Leylâ Hanım güzelliğiyle meşhûr bir balmumcuya gönül virmiş. Ma'sûkunu görmek için her gün bir şey almak bahânesiyle dükkânına gider gelirmiş. Ahvâline vâkıf bulunan zurafâdan biri tertîb itdiği:

Şem'-i ruhuma dikkat ile bakma yanarsın

mısrâ'ını bir kâğıda yazup kendiniñ 'âşık olduğundan bî-haber balmumcu güzeline virmiş ve Leylâ Hanım'ın şahsını ta'rîf iderek bir daha alış viriş itmege geldiği vakitte ez-berinden okumasını tavsiye eylemiş. O genç de Leylâ Hanım'ın tekrâr gelişinde tavsiye üzere okumuş. Leylâ Hanım ise der-hâl:

Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın

mısrâ'ını cevâben söylemiş ve 'aşkının sezildiğini aňlar aňlamaz hemen yanından ayrılıp gitmiş.

Not: Leylâ Hanım 1264 târîhinde vefât itmiş, İstanbul'da Galata Mevlevî-hânesi Kabristân'ına gömülmüş ve vefâtına şu târîh söylenmiştir:

Evveliñ zâ'idi sâ'nîsine oldu merhûn
Tûti-i şekker-i eş'âr idi göçdi Leylâ
Kıldı erbâb-ı dili rihlet-i Leylâ mecnûn

Bu isimde dîger bir şâ'ir hanım daha vardır. Bir başka makâlemizde bahs ideceğiz.

Tûtî Hanım

[“Edebî Tedkîkler: Tûtî Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 7, 1 Haziran 1928, s. 12.]

Henüz genç iken zamânınıñ şu'arâsı arasında az çok şöhret kazandığı añaşılın Tûtî Hanım, sarâyâ mensûb bulunmasından dolayı kendisini tanıyan ba'zı nedîmler tarafından meşhûr şâ'ir Bâkî'ye tezvîci husûsunda Kânûnî Sultân Süleymân'a iltimâs idilmiş, Kânûnî de muvâfık görerek Bâkî ile izdivâclarına irâde eylemiştir. Aradan az bir zamân geçtikden soñra zurafâdan biri Bâkî'niñ ziyâretine gitmiş, Tûtî Hanım'la vukû' bulan izdivâcını bir tarz-ı zarîfâne ile tebrîk itmiş, Bâkî de cevâben “Hey birâder, seniñ Tûtî sandığıñ tûtî degil, kaz.” demiş. Tûtî Hanım ise zevciniñ kendisine karga didiğini bi'l-âhire işitmiş ve münfa'îl olarak,

Bağteten olmuş iken tûtî gurâba hem-nişîn
Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır

beytini irticâlen söylemiştir.

Ziyâ Paşa, Harâbât'ında bu beytiñ birinci mısra'ını “Cevr-i dehr ile olur bülbül gurâba hem-nişîn” sûretinde kayd eylemiş ve fakat kimiñ oldığını bildirmemiştir.

Tûtî Hanım'ın zarâfet ve zekâvetle muttasıf bulunduğı tezkireleriñ beyânâtından añaşılıyorsa da dîvân yâhud âsâr-ı şî'riyyesini ve mufassal tercüme-i hâlini İstanbul kütüb-hânelerindeki tezkireleriñ hîç birisinde göremedik.

Meşhûr bir mısra'ı:

Gurâb Tûtî'ye Tûtî gurâba meyl itmez

Meşhûr bir beyti:

Yok varlığıñ isbât için gayra tekellûf
El-fi'lu lehû yeşhedü ve'n-naklu delîlü⁴

Zeyneb Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Zeyneb Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 8, 15 Haziran 1928, s. 6-7.]

-7-

4 “Yaptığı ona şahittir ve nakledilen delildir.”

Dîvân edebiyâtı târîhimiziñ ilk olarak kayd itdiği kadın şâ'irlerden "zey-nü'n-nisâ" diye tavsîf idilen Zeyneb Hanım'ı görüyoruz. Dokuzuncu 'asr-ı hic-rîde yetişen bu şâ'ire, babası olan kâdı Karabelâ'î Mehmed Çelebi'den ilk def'a aldığı feyz ile güzel şi'rler yazacak, hattâ zamânıñ şi'r üstâdlarına nazîreler yapabilecek derecede inkişâf itmişti.

Kâdı İshak Fehmî Çelebi ile evlendikten soñra şâ'irliğini mütenevvi' ilimler-deki tetebbu'âtını ihmâl itmediği gibi 'Arabî ve Fârisîdeki noksânlarını da zev-cinden ikmâl eyledi. Türkçe ve 'Acemce gazel ve kasîdelerden mürekkeb bir dîvân yazdı. Fâtih İkinci Mehmed'e virdi. Ümîdiniñ fevkinde mükâfâta nâ'il oldu. Bu husûsda mütefâhir bulunduğunu,

Bezm-i gülde yakamız şevk ile dâmâna yiter

Gücümüz lâle-sıfat çâk-i girîbâna yiter

matla'lı gazel-i meşhûrundan anlaşılıyor. Zeyneb Hanım yalnız edebiyâta değil, mûsikîye de vâkıfdı. Şi'riñ sıcak ilhâmlarıyla ısınan rûhunu terennüm itmekden büyük bir zevk alırdı. El-yevm sanâyi'-i dîvânından kalan şu,

Seniñ hüsnüñ benim 'aşkım seniñ cevriñ benim sabrım

Dem-â-dem artar eksilmez tükenmez bî-nihâyetdir

sevdâ-zede kalbiniñ enînini ifâde idiyor. Zeyneb Hanım, şâ'ir hanımlarımızñ eñ eskisi olmak i'tibârıyla kullandığı kelimeler vezne ve bugünkü zevk ve şî-vemize her ne kadar muvâfık gelmiyorsa da fikrlerinde mümkün mertebe bir incelik sezilir. Nitekim 826 târîhinde vefât iden re'îs-i şu'arâ nâmıyla ma'rûf Kütahyalı Şeyhî'niñ,

Aç alnıñ yüzünü cihânıñ münevver it

Çöz zülfüñi dimâğını cânıñ mu'attar it

Bâlâñı bâğa 'arza kıl olsun çenâr pest

Sal saçını vü serv-i ser-efrâzı server it

Mutrib şeker lebinde ne rengîn gazel didiñ

Tertîl ü hoş-terânedir anı mükerrer it

Bu dehr zulmetinde ger âb-ı Hızır gerek

Câm-ı cihân-nümâ ile 'iş-i Sikender it

Sâkî virirse sûfi-i yâbis-dimâğ pend

Sâfi mey ile ağzını tut mağzını ter it

Her bir söz ehli nâme-i Dâvud-ı sâzdır

Sözün var ise Şeyhi Zebûr'undan ez-ber it

gazeline Câmî'ü'n-Nezâ'ir fi'l-Eş'âr nâm yazma eserde görülen şu,

Keşf it nikâbîni yir ü gögi münevver it
Bu 'âlem-i 'anâsırı Firdevs-i enver it
İki cihânda kılmamışım nesneye hemîn
Yâ Rab habîbîniñ baña vaslın müyesser it
Depret lebiñi cûşa getir havz-ı Kevser'i
'Anber saçını çöz bu cihânı mu'attar it
Yârâ yoluñda 'aşk ile derdiñden öleni
Kim dir saña ki hicr ile cânın mükedder it
Âb-ı hayât olmayıcak kısmet ey gönül
Biñ yıl gerekse Hızr ile seyr-i Sikender it
Hattıñ berâtı viridi sabâya didi ki tîz
İr milket-i Hıtâ ile Çîn'i müsahhar it
Zeyneb ko meyl-i zîneti dünyâya zen gibi
Merdânevâr sâde olup terk-i zîver it

nazîresi ifâde ve ma'nâca daha açık, daha zengîn ve güzeldir dinebilir.

[7] Zeyneb Hanım'ın bir 'asr içinde yaşadığı (dîger makâlemizde 'arz idece-gimiz) Mihrî Hanım ile müşâ'arede bulunduğı ve ayrıca letâ'ife dâ'ir yazıları oldığı ba'zı tezkirelerde görülmüş ise de elde itmek mümkün olmamıştır.

Zeyneb Hanım'ın nereli 'add idileceğine da'ir tezkirelerde ihtilâf vardır. Latîfî Tezkiresi'nde Kastamonulu, 'Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Amasyalıdır diniliyor. Müdakkik muharrirlerimizden Bursalı Tâhir Beg merhûmuñ Osmânlı Mü'el-lifleri'nde Amasya'da Selâmet Hâtun civârında medfûn olduğımı bildirmesi v'Âşık Çelebi'yi te'yîd itmiştir. Fakat öteden beri yañlış olarak Kastamonulu Zeyneb diye añılmaktadır.

Zeyneb Hanım'ın öldiği târîh 879 hicrîdir.

Şeref Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Şeref Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 10, 1 Ağustos 1928, s. 12-13.]

-8-

Gerek matbû'ât-ı dîvânıyla gerek ba'zı tezkireleriñ ifâdesinden selefi bulunan bir kısım şâ'ir hanımlara nazaran fazla manzûme yazdığını añladığımız Şeref Hanım, dîvânındaki müte'addid “lugat”lardan birinde,

Şeref nesl-i şerîfiñden kemîne ümmetiñdendir

'Aceb mi iftihâr itse giyâhım yâ Resûla'llâh

diyerek kendisiniñ sülâle-i peygamberîden olduğunu îmâ ve ifâde idiyor. Hâl-buki böyle bir ifâde, şu'arâ tezkirelerinde yokdur. Yalnız Üçüncü Selîm devrinde şeyhü'l-islâmîlık yapan 'ulemâdan ve kütüb-hâne sâhibi 'Âşir Efendi ahfâ-dından olduğu muharrerdir.

Şeyhü'l-islâm 'Âşir Efendi'niñ babası da re'îsü'l-küttâb Mustafâ Efendi idi. Eben 'an-ced Türk olan Şeref Hanım'ın kendisini nesl-i şerîfden ya'nî nesl-i nebevîden 'add itmesi, Cenâb-ı Peygambere ma'nen ziyâde merbût bulunmasından ve bu sûretle kesb-i şerâfet eylesmesinden dolayıdır dinilebilir.

Şeref Hanım'ın tercüme-i hâlini bilmeyüp yalnız dîvânını okuyanlar der-hâl hükm iderler ki kalbi ma'rifet'ullâh ile dolu, 'âşık ve nâlân, 'aynı zamânda ehl-i tarîkatden bir kadındır. Gerek gazellerinde, tevhîd, münâcât ve na'tlarında, gerek dîvânınıñ bir kısmını teşkîl iden mersiyelerinde hep dînî, tasavvufî, el-hâsıl ma'nevî şemmelere vardır. Ba'zen rûhânî ıztrâbâtı, endîşesi; gayr-ı irâ-dî, tazallüm-kâr feryâdlarda bulunmasına sebep olur. Nitekim şu beyitlerde hâl-i perîşânisini musavverdir:

Perîşânım perîşân itse 'aklım mahz-ı şefkatdir
Harâb olmak ezelden ehl-i 'aşka eski 'âdetdir
Baña cem'iyet-i dil terk-i âdâb-ı muhabbetdir
Eger ma'mûr u âbâd olayım dirsem kabâhatdir

Şeref Hanım, dîvânında Mevlevî, Kâdirî, Rufâ'î tarîkatlerine karşı yazdığı me-dhiyyeleriyle yek-nazarda hangi tarîkate mensûb olduğu kesdirilemezse de tez-kireleriñ beyân itdigi gibi Mevlevî tarîkati hakkındaki şu,

Mazhar-ı 'aşk-ı hakîkatdir gürûh-ı Mevlevî
Mahrem-i sırr-ı muhabbetdir gürûh-ı Mevlevî
Ceddi Sıddîk olduğuçün [hazret-i] pîriñ bütün
Ehl-i dil ehl-i sadâkatdir gürûh-ı Mevlevî
Zerreden nâ-çîzdir zâhirde bâtında velî
Maşrık-ı şems-i velâyetdir gürûh-ı Mevlevî

mısrâ'larıyla başlayan uzun -mümtâz? ve fevk'a'l-'âde sitâyîşkârâne- manzû-mesi de Mevlevî tarîkatine mensûbiyyetini bildiriyor. Hanefî-mezheb ve mün-tesib-i tarîkat-i Mevlevî olduğu kat'iyetle bilinen Şeref Hanım'ın,

Bi-hamdî'llâh muhibb-i hazret-i Âl-i 'Abâ'yım ben
Ezelden hânedân-ı Mustafâ'ya cân-fedâyım ben

ve

Ümmîdimi kat' eyleyemem dâd-ı 'Alî'den
Mücrimlere lutf u kerem imdâd-ı 'Alî'den
Haşr it bile ayrılmayam ecdâd-ı 'Alî'den
Kim ola karîn Ahmed'e şeh-zâd-ı 'Alî'den
Yâ Rab beni dûr eyleme evlâd-ı 'Alî'den

ve

Vâkîf-ı her hayr ü şer
Mazhar-ı fevz ü zafer
Server-i Âl-i 'abâ
Seyyid-i ins ü perî

gibi (vaktiyle tekyelerde bile âheng ile okunan) İmâm 'Alî ve evlâdına dâ'ir söylediği manzûmelerine başka bir nokta-i nazardan bakıldığı takdîrde 'Alevîliği içinde 'âdetâ kaynamış görünür ve Hanefî mezhebine muhâlif olarak İmâm 'Alî'ye "Vâkîf-ı her hayr ü şer, Seyyid-i ins ü perî" dimesi her mütâla'ayı bi'l-hâssa düşündürür. Mersiye ve medhiyye husûslarında cidden bir husûsiyyet gösteren Şeref Hanım'ın bu ilâhîsi şâ'iriñ samîmâne ifâde eylediği bir münâcâtından aldığımız -aşağıya münderic- muhtelif birkaç parçası "nefs-i emmâre"sinden şikâyetini hâvîdir.

Kârım 'isyân hemân Allâh'ım
İşim olmakda yaman Allâh'ım
Kaldı hayrân dil ü cân Allâh'ım
Cürmüm olur mı nihân Allâh'ım
Saña her hâlim 'ayân Allâh'ım
Meded Allâh'ım amân Allâh'ım
Hâtıra fikr-i kıyâmet gelmez
Dîdeye eşk-i nedâmet gelmez
Cürmden baña ferâgat gelmez
'Ömre gûyâ ki nihâyet gelmez
Saña her hâlim 'ayân Allâh'ım
Meded Allâh'ım amân Allâh'ım
Bâde-i 'aşk ile sekrân eyle
Zerreyim mihr-i dirahşân eyle
Koma hayvân beni insân eyle
Mûr-ı nâ-çîz-i Süleymân eyle

Saňa her hâlim 'ayân Allâh'ım [13]
Meded Allâh'ım amân Allâh'ım

Hazret-i peygamber hakkındaki tahassüsât-ı ma'neviyye ve tavsîfât-ı şîriyye-sini beyân iden şu beyitler hakîkaten çok parlaktır.

Enbiyâ müştâk-ı vech-i tâb-dârıdır seniñ
Evliyâ 'âşık-ı bî-sabr u karârıdır seniñ
Bülbül ü pervâneyi nâlân u sûzân eyleyen
Ârzû-yı nûr-ı zâtıñ gül-'izârıdır seniñ

Sen gevher-i gencîne-i hikmetsiñ efendim
Deryâ-yı keremde dür-i kudretsiñ efendim
Hem-ser olamaz sünbül ü şeb-bû vü benefşe
Ser-tâbe-kadem bâğ-ı letâfetsiñ efendim

Şeref Hanım, me'lûf olduğu 'aşk-ı ma'nevîden ve fevk'al-'âde sâfiyetinden dolayı âsârını heveskârân-ı nazma örnek teşkil itmesini temennîden fazla, kendi gibi gice gündüz âh u zâr olarak kalbini delik deşik iden ve istimdâd-ı rûhâniyyede bulunanlara 'ilâc-ı ma'nevî hükmünde tuttuğu dîvânını şu kıt'a ile tavsiye ediyor:

Yâ Rabbi bu mecmû'ayı eltâf-ı kerîmiñ
Gencîne-i nazm-ı tere miftâh-ı der itsün
Te'sîr vir ol rütbe ki erbâb-ı ma'ârif
Her mısra'ını merhem-i zahm-ı ciger itsün

Şeref Hanım, dîvânıniñ hemen hemen yarısını mersiye ve vefât târîhlerine hasr itdigine bakılınca, yüksek ma'neviyyâtiyla berâber hiç kimseniñ öldüğünü gûyâ istemiyor hiss ü zannını virdiriyor ve âtîdeki beyitleriyle felegiñ vefâsızlığından, dönekligiden hoş bir sûretde şikâyet eyliyor.

Âferîn kuvvet-i bâzûsuna bu gerdûnuñ
Herkesi itmede bir vech ile mecrûh-ı fu'âd

Sanma şartınca felek kimseyi memnûn eyler
İdecek olsa da evvel cigeriñ hûn eyler
Rûzgârıñ siteminden kim olur âsûde
Herkesiñ hâlini bir gûne dige-gûn eyler
Ez-kazâ eylese bir ferdi nevâziş ile şâd
Anı bir vech ile elbet yine mahzûn eyler

Şeref Hanım, ahlâken çok yükselmişti. Gençliğinde aldığı zevk-i ma'nevî, mâddî neş'elerden kendisini uzaklaştırdı. Oña göre eñ güzel mesîre, gönlünü tatmîn idecek yir tekyelerdi. Dâ'imâ mütevâzî', sükûnî ve mütefekkir görünürdü. Zamânında mer'î olan 'ilm-i tasavvufa vukûfî bulunduğundan 'ilmî mübâhaseleri pek severdi. Ta'assub-ı ifrâtcı degildi.

Yıkanlar hâtır-ı vîrânımı yâ Rabbi şâd olsun

Benüm'çün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

Şeref Hanım, esâs ítibârıyla bir şâ'irdir. Fakat coşkun, heyecanlı degildir. O, tabî'atden, sevdâ ve hicrândan bir şey duymamış yalnız, gûşe-i vahdetde kalbine sızan ma'nevî elemlerini, duygularını terennüm itmiş ve bütün müddet-i hayâtında gizli gizli inleyen, müte'ellim rûhuna ser-gerdân bir hâlde şifâ aramış durmuştur. Âsârında eslâfî nazîre ibtilâsıyla cebr-i nefis ü tasannu' hiss olunur. Ma'a-mâ-fih tercî'-i bendleriniñ birinde görülen,

Leb-i cân-bahşî [ile] hâlimi cânân sora mı

Tâli'im ol dem-i fîrûza beni irgüre mi

beytinde kullandığı "sora mı, irgüre mi" gibi eski ve belki kendi zamânında bile ifâde idilmeyen lafızlardan sarf-ı nazar olunursa hissen epeyce incelmış bir şâ'irdir denebilir.

Tahmîs gazelleri içinde derd-i 'aşkıñı diñletecek kimse bulamadığını çok açık, mûnis kelime ve ifâdelerle añlatan bir gazelinden:

Nidâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Rızâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Safâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Cefâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Devâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Vefâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Yukarıda beyân idildiği üzere şeyhü'l-islâm 'Âşir Efendi ahfâdından Nebîl Beg'in kızı olan Şeref Hanım 1224 târihinde doğmuş, kırk sene soñra -bize bir dîvân yâdigâr iderek- ölmüştür.

Mevlevî tarîkatine mensûbiyetinden dolayı vefâtında Yeñikapı Mevlevî-hânesi'nde Çınaraltı'na gömülmüştür.

Mihrî Hanım

["Türk Kadın Şâ'irleri: Mihrî Hanım", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 11, 15 Ağustos 1928, s. 11-12.]

-9-

Kadınlığıñ rûh u hissiyyâtını terennüm husûsunda eslâf ve ahlâfından birçoğuna beñzemeyen Mihrî Hanım, mu'âsırı Zeyneb Hanım gibi babası 'ilmiyyeden ve bi'l-hâssa şâ'ir olan bir zâtın kızı bulunması hasebiyle daha pek genç iken şî'r ve edebiyâyata temâyül itmişti. Yazdığı gazellerle az zamân içinde şöhret kazandı. Fakat bu şöhreti çekemeyenler şu:

H'âbdan açdım gözüm nâ-gâh kaldırdım seri
Karşıda gördüm durur bir mâh-çehre dil-beri
Tâli'im sa'd oldı yâhud kadre irdim gâlibâ
Kim mahallem içre gördüm gice doğmuş Müşterî
Gözümü açup yumunca oldı çeşmimden nihân
Şöyle teşhîs eylerim kim ya melekdir ya perî
İrdi çün âb-ı hayâta Mihri ölmez haşre dek
Gördi çün zulmet şebinde ol 'ayân İskender'i

gazelinin makta'ında adını açıktan açığa zikr itmesi, nâmûsunu kirletmege vesîle ittihâz iderek Sinân Paşa oğlu genç İskender Çelebi ile mu'âşaka ve münâsebetde bulunduğunu söylediler. Düşmânları tarafından hakkında sût'-i zan beslendiğini işiten Mihrî Hanım da:

Nice İskender'i la'lim zülâli
Suya ilettdi vü susuz getirdi

dimişdir. Tezkire-i Beyânî'de gördüğümüz Paşa Çelebi dinmekle mavrûf ya'nî mezkûr Sinân Paşa oğlu genç İskender Çelebi'niñ güzel ve faziletkâr Mihrî'yi nikâh ile almak istediğini ve fakat red gördüğünü telmîhen yazılan (kâ'ili mechûl) bir kıt'a:

İşitdik istemiş Mihrî'yi paşa
Aña ol kend'özin râm eylesün mi
Nice eyyâm sâ'im olmuş iken
Eşek s...iyle bayram eylesün mi

Mihrî Hanım'ın İskender Çelebi'den mâ'-adâ Mevlânâ Mü'eyye'd-dîn'e de î'lân-ı 'aşk eylediği ba'zı tezkirelerde muharrer ise de kanâ'at virecek vesâ'ikin 'ademine binâen mezkûr ifâde ve rivâyetden öteye geçemez dinebilir. Şî'r ve ilhâmın îcâbâtına göre hareket iderek 'âşikâne eserler vücûda getirdiğinden dolayı hiçbir şâ'ir ve edîb hakkında sût'-i zan beslemek doğru degildir. Zîrâ kudemâ arasında sûfliğiyle, enfâsıyla tanınmış öyle kimseler vardır ki hayâtında ağzına bir damla rakı, şarâb koymadığı ve kat'iyen bir güzel kadına gönül virmediği hâlde eserlerinde hep onlardan dem vurmuşlardır. İşte şâ'ir Mihrî

Hanım da bu zümredendir. 'İlim ve fazîletîñ kendisinde uyandırdığı hür ve ser-best hareket ve efkârı birtakım câhil ve muta'assıblarıñ ser-mâye-i gıybeti olmuşdur. Nitekim bî-çâre kalbinde her nasılsa hâsıl olup sönmek bilmeyen âteş-i 'aşkıñ bütün irâdesini selb itdigini, muhabbetsiz, cânânsız yaşayamayacağını ma'sûmâne anlatan aşağıda zikr idilen parçası, 'aleyhine kıl ü kâli da'vet iden nümûnelerden biridir.

N'eyleyem bî-çâre gönlüm bir dem olmaz yârsız
Ebsem olmaz nite[kim] cehd eylerem bu 'ârsız
Ben dilimde nâmını vird itdim ammâ dil-berîñ
Bir dem añmaz âdem olmaz bir nefes ağyârsız
Vuslatı ikrâr idüp saldı beni sevdâlara
Döndi inkâr eyledi bu dîni yok ikrârsız
Ey tabîb-i cân meded bîmârîñüm öldüm meded
Didi hoşdur 'âşık öldürmek baña tîmârsız
Görmedim bir hûb kim yanında olmaya rakîb
Bu cihân bâğında hîç gül olmaz imiş hârsız
Hûblarıñ mihrini Mihrî ölürüz terk itmezüz
Kim ne dir ise disün biz olamazuz yârsız

Dîger bir gazeli ile de 'aşkı uğrunda her şeyi hoş göreceğini, cân u cihânı fedâ idebileceğini samîmî ve rindâne ifâde eyliyor:

Getür getür meyi sâkî bahârı hoş görelim
İrişdi vakt-i şükûfe kenârı hoş görelim
Cihân u cânı revân it yoluna Mihri habîb
İtim dimiş saña bu i'tibârı hoş görelim

Mihrî Hanım, nazîre yapmaya pek heveskârdı. Gazel yazan mu'âsırlarından eñ ziyâde begendigi ve meziyyet-i şî'riyyece müsâvî olduğunu iddi'â itdigi meş-hûr şâ'ir Necâtî idi. İ'lân-ı rekâbet maksadıyla dâ'imâ yazdığı nazîreleri kendisine göndermekden çekinmezdi. Bundan münfa'il olan Necâtî eñ nihâyet şu mısra'larla Mihrî Hanım'a hitâb itmişdir:

Ey benim şî'rime nazîre diyen
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer
Dime kim işte vezn ü kâfiye de
Şî'rim oldı Necâtî'ye hem-ser [12]
Harfi üç olmak ile ikisiniñ
Bir midir fi'l-hakîka 'ayb u hüner

Mihrî Hanım'ın Necâtî'ye nazîre olarak yazdığı eş'ârından bir nümûne:

Didim yüzünü görmedim evvelki görüşde
Keşf itdi nikâbını hemân didi gör işte
Göz gördi gönül bildi ki ben güşte-i 'aşkım
Kimse baña rahm itmedi bilişde görüşde
Şâ'ir Zâtî'niñ gazeline nazîre:
Âteş-i gamda kebâb oldu ciger döne döne
Göklere çıkdı duhânımla şerer döne döne
Dil derûnumda tutuşdı yine bir şem' gibi
Ten hayâliñle fener oldu yanar döne döne
Hâk-i pâyiñe yüz sürmek için şems ü kamer
Ser-i kûyuña gelir şâm u seher döne döne

Mihrî Hanım iktisâb-ı şöhret husûsunda olduğu gibi 'aşk u muhabbetde de fazla kıskanç görünüyor. Fakat ma'sûkunun vefâsızlığına karşı kadınlık hiss-i şefkat ve sâfiyyetinden dolayı bed-du'â itmeğe gönli râzı olmadığını şu neşîdesiyle bize bildiriyor:

Ben umardım ki baña yâr-ı vefâdâr olasın
Kim bilirdi ki seni böyle cefâkâr olasın
Sen ki gül-zâr-ı hayâtñ gül-i nev-restesisin
Ne revâ ola ki her hâr u hasa yâr olasın
Bed-du'â itmezem ammâ ki Hudâ'dan dilerim
Bir seniñ gibi cefâkâra hevâdâr olasın

İstanbul'un Fâtih Millet ve Ayasofya Câmi'i kütüp-hânelerinde 310 ve 4950 numaralarla mukayyed yazma Mihrî dîvânlarında gördüğümüz tevhîde 'âid, tasavvufî bir manzûmesini derc ediyoruz.

Yazdı cân levhasında bi'smi'llâh
Kudret-i lâ ilâhe illa'llâh
Gösterir doğru yol bi-hamdi'llâh
Himmat-i lâ ilâhe illa'llâh
Dü cihâna dolup durur lâ-şek
Şöhret-i lâ ilâhe illa'llâh
Ehl-i 'aşk dillerin müşerref ider
Sohbet-i lâ ilâhe illa'llâh

İrgürür hasta dillere sıhhat
Şerbet-i lâ ilâhe illa'llâh
İledür Hakk'a seni bir demde
Kurbet-i lâ ilâhe illa'llâh
Urulur tâ olunca yevm-i kıyâm
Nebet-i lâ ilâhe illa'llâh
Dağtır leşkerini iblîsiñ
Nusret-i lâ ilâhe illa'llâh
Zulmetini diliñ münevver ider
Tal'at-i lâ ilâhe illa'llâh
Yed-i kudretle seng-i hâre virir
Humret-i lâ ilâhe illa'llâh
Virdi miftâh-ı gaybı cân u dile
Kuvvet-i lâ ilâhe illa'llâh
Kalbiñi gıll ü gışdan eyler pâk
Tâ'at-i lâ ilâhe illa'llâh
Gösterir ehl-i 'aşka esrârı
Hikmet-i lâ ilâhe illa'llâh
Toyurur halkı h'ân-ı rahmetle
Nî'met-i lâ ilâhe illa'llâh
Cân dimâğın dolu mükerrer ider
Lezzet-i lâ ilâhe illa'llâh
Ehl-i tevhîde tâc-ı devletdir
Kisvet-i lâ ilâhe illa'llâh
Mihri mücrimleri tamuda komaz
Şefkat-i lâ ilâhe illa'llâh
Gice gündüz diliñde zikr eyle
'Âdet-i lâ ilâhe illa'llâh
İledür bî-gümân behişte seni
Midhat-i lâ ilâhe illa'llâh

Meşhûr târîhçi Hammer'îñ didiği gibi 'âşıkâne ser-güzeştleri hasebiyle edebiyât târîhimiziñ Safosı hükmünde olan Mihrî Hanım, hayâtında eñ ziyâde edebî sohbetlerden zevk aldığı için dâ'imâ konağında üdebâ ve şu'arâyı toplar, onlarla musâhabe ve mübâhase iderdi. 'İlmî kudreti, şî'rî meziyyetinden

kat kat yüksekti. Ferâ'iz ve fıkha dâ'ir yazdığı eserleri ve manzûm risâleleri kendisine "fahrü'n-nisâ" 'unvânını virdirmiştir.

Fâtih devriniñ soñ şâ'irlerinden olmakla berâber Birinci Selîm'e ve kardeşi Ahmed Sultân'a kasîde ve gazeller takdîm itmiştir. Ferhâd u Şîrîn diyârınıñ yegâne hassâs şâ'iri olarak tanınan Mihrî Hanım, 'Acemlerdeki Mihrî nâm şâ'irden tefrîk için "İstanbul Edîbesi" yâhud "Amasyalı Mihrî" diye anılır. 912 hicrî senesinde genç iken ölmüştür. Kabri Amasya'dadır.

Râhile Sırrî Hanım

["Türk Kadın Şâ'irleri: Râhile Sırrî Hanım", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 14, 1 Teşrîn-i Evvel 1928, s. 14-15.]

-10-

Şemşîr-i nîgehle baña zahm açdı da soñra
N'olduñ didi Sırrî seni hançerlediler mi

beyti gibi edebî âsârımızda emsâline az tesâdüf idebildiğimiz, 'aşkıñ rûhı sarısan hamlelerini melûl bir edâ ve belîğ bir lisân ile ifâde iden Râhile Sırrî Hanım, şâ'irlik feyz ü ilhâmını ilk def'a 1230'da doğduğu Diyârbekir'de, muhîtinin ekseriyetle intisâbını 'âdet idindiği Kâdirî tarîkatinden aldı. Fıtraten rûhı, tab'îi vecd ü ilhâma daha meyyâl, daha müsta'id iken tekyelerde dâ'imâ diñlediği ilâhî nağmeler, kalbinde tatlı ürpermeler ve ma'nevî istiğrâk hâsıl itdi. Bu te'sîr ile kendisini Kâdirî tarîkatiniñ mü'essisi Bağdâd'da medfûn Şeyh 'Abdü'l-kâdir Geylânî'yi ziyârete sevk eyledi. Bi'l-vesîle bütün 'Irâk'ı, merâkud-ı mübârekeyi dolaşdı.

Salâdır ehl-i 'aşka cem' olup 'irfânı görsünler
Sarây-ı halvete hükm eyleyen sultânı görsünler
Melâmet hırkasında gizlenen 'uryânı görsünler

gibi birçok mutasavvıfâne manzûmeler vücûda getirdi.

Râhile Sırrî Hanım, ma'nevî 'aşkdan mütevellid birkaç sene süren bu uzun seyâhatden soñra 'Arabî, Fârisî ve Türkcedeki ma'lûmâtı artmış olduğu hâlde mahall-i vilâdeti bulunan Diyârbekir'e 'avdet itdi. 1290 târihinde İstanbul'a geldi. Sadr-ı a'zam Yûsuf Kâmil Paşa ile tanışdı. Konağında tâm dört sene -vefâtına kadar- oturdu. İstanbul ve Diyârbekir'de, bütün geçdiği yerlerde kendine göre şöhret kazandığını añladığımız bu şâ'ireyi, diğerk şâ'ir hanımlarımızla mukâyese idersek evvelce tercüme-i hâlini yazdığımız merhûm Makbûle Lem'ân ile hâlen ber-hayât olan ve ilk zamânlarda "Mahmûre" imzâsını kullanan Bir Deste Menekşe sâhib ve nâzımı Nezîhe Yaşar Hanım gibi yazılarında

dâ'imâ muztarib bir rûhuñ gizli ve âşikâr feryâdlarını işidiriz. Nitekim derd-i 'aşkından şikâyet yollu yazdığı -aşağıda munderic- gazelinde altmış dört senelik hayâtınıñ kırk elli senesini ihtivâ iden bir zamânında zülf-i perîşâna mec-lûb bulunduğunu ve bunuñ hiç bir vechle izhâr ve ızmârına gönli râzı olmayup mütehayyir kaldığını tarz-ı kadîm üzre [15] ve merdâne bir ifade ile bildiriyor:

Mür-g-i dil pervâza geldi lâneler ağlar baña
Çıkdı zünnârım bu kez hum-hâneler ağlar baña
Yandırır isem şeb-i târîk dil-i nâ-şâdımı
Rûşen olsa per yakar pervâneler ağlar baña
Âşinâlar seng-i ta'n-endâz olurlar her taraf
Vâkîf olsa hâlîme bîgâneler ağlar baña
Ketmi güç izhârı güç bir derde oldum mübtelâ
Dârusın bilmez tabîb kâşâneler ağlar baña
Tuş olursa mekteb-i 'irfâna râhım âh idüp
Hasret ile tıfl-ı ferzendâneler ağlar baña
Sâki-i bezmiñ elin öpsem ayağıñçün güzel
Korkarım dil-teng olur peymâneler ağlar baña
Kâse-i mîzâb-ı sâkîden yine mestem bugün
Hâlîme âgâh olan mestâneler ağlar baña
Dil-girifte gül ruhunda hâl-i 'anber-fâmîna
Leşker-i zülfüñ tağıtmış şâneler ağlar baña
Sırrı bu vîrânede bir gence irdiñ misli yok
Hasb-i hâlîm söylesem dîvâneler ağlar baña

Râhile Sırrî Hanım'ın âsârı her ne kadar erkek şâ'irler derecesinde san'at heyecânlarına misâl teşkîl idemezse de ma'neviyâtınıñ derinlik ve inceliklerini teren-nüm husûsunda yüksek bir kudrete mâlik olduğu zikir idilebilir. İstanbul Fâtih, Millet Kütüb-hânesi'niñ 243 numerosunda mukayyed gayr-ı matbû' dîvânındaki gazellerinden birinde gördüğümüz:

Çeşm-i mestiñ zümre-i 'uşşâka 'irfân öğretir
Katre-i 'aşkıñ bulan 'ummâna cevân öğretir
beytiyle, hazret-i Muhammed'e hitâben îrâd itdiği:
Seniñ şefâ'atîñ oldu kebâ'ir ehli için
Günâhkâr odur yokdur anda zenb ü günâh

gibi ser-serî, câ-nişîn sözleri cidden parlak birer ilhâm-ı hakîkatdir.

Gûyâ her zamân mey-hâneye gidüp içdiği meyden dolayı kendisine ta'rîz idenlere karşı zamânı şâ'irlerinden Lutfî Efendi'niñ gazeline yaptığı tahmîsi de zikre şâyândır.

Pür-hevâdır mürg-i dil çıkmak diler mi lâneden
Derde dermân istemem çün bî-vefâ kâşâneden
Cür'a-nûş u dil-harâbım dem-be-dem hum-hâneden
Bûy-ı vahdet almışım bûs-ı leb-i peymâneden
Kangı kâfir men' ider meyden beni mey-hâneden

Evlâdınıñ vefâtına dâ'ir söylediği şu mersiyesinde anneliğiñ samîmî nevhâtı duyulur:

Kazâ peykânına nâ-gâh ciger-pârem siper oldu
Nişâna uğradı takdîr-i Rabbânî yirin buldı
Açup [per] mürg-i rûhı bağ u Firdevs'e revân oldu
[Terahhum itmedi bu nâ-tüvânı yakdı yandırdı]
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa
Bahârıñ rûz-ı nev-rûzın duyup şâd olsa hep güller
Dirüp gîsûların tebrîke gelse bâğa sünbüller
Bu demler her taraftan nağme-sâz oldukca bülbüller
Dil-i pür-derdimi gûş itse bülbül ney gibi iñler
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa
Şerâr u dîd-ı hasretidir çıkar kandîl-i cânımdan
Semâ kat-be-kat ebr-i nev-bahâr olmuş figânımdan
Göreydi hüznümi Ya'kûb firâr iderdi yanımdan
Dem-â-dem bu rumûz eyler sadâ hep üstühânımdan
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa
Ferâğat gelmişim fânî cihândan hasm-ı cânândır
Ne bilsün mihrîbânlık resmin ol kim aslı nâdândır
Felek dil-h'âhım üzre dönmedi ber-geşte devrândır
Nihâl-i nâzenînimden cüdâ hâlim perîşândır
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa

Râhile Sırrî Hanım ile mu'âsır olan Meşâhîrû'n-Nisâ sâhibi Zihnî Efendi merhûm "Gerek gazel ve gerek mersiye kendi hatt-ı destlerinden istinsâh olunamadığı cihetle bâ'zı ebyâtında görülen bî-ma'nâ kelimât ve şîve-i nazma muğâyir ta'bîrât, kalem-i nâsihiñ hatâsına mahmûldür." diyor.

'Âdile Sultân

["Türk Kadın Şâ'irleri: 'Âdile Sultân", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 15, 1 Teşrîn-i Sâni 1928, s. 6-7.]

-11-

Dîvân sâhibi kadın şâ'irlerimiz miyânında eslâfiñ şî'r vâdîsindeki üslûbunu tamâmen muhâfaza iderek birtakım ilâhî fikrleri havî manzûmeler vücûda getirmiş olan ve oldukça ağdalı, ağır ifâdeli gazelleriyle hikemiyyâta vukûfı bulunduğunu gösteren 'Âdile Sultân'ı görüyoruz.

Bu şâ'ire, İkinci Sultân Mahmûd'un kızı ve Ser-dâr Mehmed 'Alî Paşa'nın zevcesidir.

Yetmiş beş senelik hayâtı içinde idrâk itdiği birkaç pâdişâh zamânında sarâyda yapılan fevk'a'l-âde eglence ve isrâflara kat'iyen temâyül itmeyerek bir köşede, kendi âleminde, ma'nevî duygularıyla haşır u neşr olurdu.

Dâ'imâ sükût ve sükûneti, tefekkûri sevdiği için 'ibâdetde bile, hafî zikir iden ve her ân kalbi murâkabede bulunan "Nakşî tarîkati"ni tercîh ve oña intisâb itdi.

Allâh'dan gayrı gönlünde yâr istemediğini ve bütün mâddî zevklerden uzaklaşdığını şu münâcâtından anlıyoruz:

Îlâhî baña tevfiķiñ itâ'atde medâr olsun

Beni benden halâs eyle gönül 'aşkıñla zâr olsun
Seni zikir eyleyem her dem dil âgâh ola bu zevke
Vucûduñ zulmetin mahv it derûnum şu'le-dâr olsun
Beni yak 'aşkıña gönlümde olsun mâ-sivâ ma'dûm
Uyansın dîde gafletden visâliñ pâyidâr olsun
Bula bu sîne vü cânım [sürûrî] sâkin ol ey dil
Îlâhî istemem gönlümde senden gayrı yâr olsun

Cânânına daha doğrusı zevcine karşı söylediği şu beyit de 'aynı me'âli te'yîd itmekdedir:

Mübtelâyım derd-i 'aşka ibtilâdır sevdiğim
Geçmişim ben cümleden zât-ı Hudâ'dır sevdiğim

"Sevme cihânı" redifli gazeli ile dünyâyâ meyl ü rağbet itmemegi tavsiyede bulunan 'Âdile Sultân; evvelce tercüme-i hâllerini yazdığımız Fâtıma Kâmile, Râhile Sırrî hanımlarla 'Alî Emîrî merhûmuñ nâ-tamâm tezkiresinde gördüğümüz Diyârbekir meşâyihinden Şeyh İsmâ'îl fakîru'llâh neslinden Zemzemü'l-Hâssa Hanım'a⁵ pek beñzer. Ve yine dîvânının bir yirinde:

Muhabbet virme cehd eyle cihâna var iken fırsat
Seni terk itmeden terk it anı hiç çekme sen zahmet
Yüzüñ Mevlâ'ya döndür eyleme ey cân sen gaflet
Kafesden bülbül-i cân-ı gedâ vü şâh uçar elbet
Behey ahmak seniñ neñdir bu fânî çekme sen gayret
Kalır [hep] bunda mâl u câh u 'izz ü haşmet ü devlet

sözlerini söylüyor. Ve bu vechle kendisiniñ, manzûmelerindeki zâhirî ma'nâsıyla pek ifrâtkâr olduğunu îmâ idiyor.

'Âdile Sultân'ın kaba sûfileri aslâ sevmediğini dîvânında mezkûr parçalardan anlıyoruz. Aşağıdaki manzûmesi zühd ve takvâ perdesi altında biñ türlü maskaralık gösteren dervîş ve şeyhlere ve bunlara mümâsil dînî hakîkatlerden bî-haber bulunan kimselere açıktan açığa hüçûm idiyor:

Sûfiyâ sâf eyle kalbiñ eyleme kizb ü riyâ
Geç riyâset iddi'âsından Hudâ'dan it hayâ
Eyle Mevlâ'ya inâbet terk idüp bu benligi
Câhil-i âdâbsıñ çün kılma da'vâ-yı safâ
'Ârif-i bi'llâhu ey nâ-dân sanma bî-haber
Çünkü bürhâna çekerler soñra yazıkdır saña
Satma zu'munca reşâdet kutb sanma kendiñi
Tâ'atiñ taklîddir cümle olur mahv u hebâ
Dime keşf olur ser-â-ser baña esrâr-ı hafî
Kâl ü ef'âliñde vardır çün seniñ yüz biñ hatâ
Eyleyen mel'ûn 'Azâzîl'i gurûr u 'ucb iken
İtme ey h'âce tekebbür olma tâ tarda sezâ

5 Zemzemü'l-Hâssa Hanım, 1177 târîhinde doğmuş 90 sene yaşmış, dünyâyâ gelen iki evlâdının sinn-i rüşde vâsil olmasından soñra nefsinin 'ibâdete hasr itmiş, zevcine kendi üzerine Sâlihâ isminde bir kadını almasını ricâ eylemiştir. Zemzemü'l-Hâssa Hanım bir gün cezbeye gelmiş, şahsına â'id bulunan eşyasını (zevciniñ eşyasından ayırarak) kâmilin fukarâyâ virmiş, fakat eşyâyı alanlar kendisine lâzım olur fikriyle bir mikdârını bırakmışlar, o da baña hiç bir şey lâzım değildir diyerek ba'zısını kırmış, ba'zısını sokağa atmıştır. Zevciniñ vefâtından dört sene soñra Tillo'da ölmüştür. Bu şâ'ire yalñuz muhitinde ma'rûfdur.

Hem mürâî 'âbidiñ kalbinde yokdur zerre nûr

Çün enâniyyet iden zâhid olur Hak'dan cüdâ

Zâhidler hakkında söylediği şu beyit ne kadar belîğdir:

Remz-i 'aşkı zâhid-i sûret-perest itmez hayâl [7]

Nükte-i tevhîdi zîrâ münkire iş'ârı güç

1317 hicrî senesinde intişâr iden Nev-sâl-i Mavlûmât gazetesiniñ Vefeyât-ı Meşâhîr kısmında "Merhûme-i müşârün ileyhâ soñ derecede dîndâr ve fevk'a'l-'âde sâhib-i hayr u hasenât olup nihâyetsiz bir cûd u sahâya mâlik idi. Sâyesinde yüzlerce öksüz, yetim, bî-çâre te'mîn-i sa'âdet-i hâl itmişlerdi. Müşârün ileyhâ Fındıklı'da bulunan dâ'ire-i celîlerlerinde ba'zı giceler huffâz-ı hoş-elhân ictimâ' iderek sabâha kadar tilâvet-i Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân ve nu'ût ve kasâ'id ile iştiğâl ider ve kendisi dahi bunlar ile zevk-yâb olurlardı." tarzında virilen bu ma'lûmâtdan da ilâhî bir sîmâ olduğunu añladığımız 'Âdile Sultân; 'Abdü'l-hamîd'in halası olması münâsebetiyle sarâyın çılgın harekâtını, her türlü yolsuzluklarını yakından görür, tenkîd ve nefret itmekden çekinmezdi. Hattâ bir def'a 'Abdü'l-hamîd'e hitâben:

Zâhir ismiñ gibi bâtında degilsin sultân

Viremez fâ'ide bu saltanat u devlet ü şân

beytiyle başlayan tasavvufî ifâdelerle memzûc bir manzûme yazmışdır.

Pervâsız sözlerinden bir misâl daha:

Ne dost arar ne düşmândan kaçarız

Hulûs-ı pâk ile iz'ânımız var

Gurûr itme libâs-ı fâhireñle

'Abâ ile bizim de şânımız var

Bu dünyânın tükenmezse belâsı

Çekeriz çilesin 'irfânımız var

'Âdile Sultân, mûsikîye, ez-cümle nâya pek ziyâde meclûbdı. Güzel nağmeler diñlediği zamân, rûhunuñ ma'nevî tahassüsâtdan mütevellid ürpermelerini gözyaşlarıyla izhâr iderdi. Mûsikî hakkında bir tavsîfi:

Ehl-i 'aşka şevk-i kalb ü zevk-i cândır mûsikî

Hoş hevâdır mü'mine hâlet-resândır mûsikî

Sûz-nâk eyler hicâzı perde-i 'uşşâkdan

Çeng-i a'câm u nevâ-yı ısfahândır mûsikî

'Âşıkı eyler sa'îd her bir demin bir gûne 'id

Gûş-ı ser-mest-i sabâya sûr-ı cândır mûsikî
Diñle 'âşık hoş safâdır cânlara feryâd-ı nây
Kim semâ' içre kudûm-ı 'âşıkândır mûsikî
Râstdır sûz-ı dil-ârâya makâm-ı evcde
Ol zihî minnet zihî hikmet-beyândır mûsikî
Bu ne âheng kim götürür raksa çarhı 'Âdile
Mutrib-i 'aşkı işit cândan nişândır mûsikî
Mûsikî tavsîfi sığmaz defter ü dîvânlara
Hasta-i 'aşka 'aceb rûh-ı revândır mûsikî

'Âdile Sultân'ın sultân-zâde olmasından dolayı ahvâl-i sûfiyânesini nazar-ı i'ti-
bâra almayarak tek bir cebheden bakanlar, gice gündüz 'aşk-ı ilâhî ile dağlanan
kalbini ba'zı isnâdât ile nasıl incitdiklerini kendi samîmî lisânından diñleyelim:

Sabâvetden berü 'aşkı haberdâr olmayan gönlüm
Ne avcıdır ne bir dâma giriftâr olmayan gönlüm
Mecâzî mi hakîkî mi nedir bilmem bu efkârım
Kemâl-i gamla her yirde pür-efkâr olmayan gönlüm
Mecâz ehli disünler hakkımızda ehl-i zâhir hep
İki sûret sebât it sen de yesâr olmayan gönlüm
Benim 'âşık güzel yâra mecâlim yokdur inkâra
Sever mi sâde-dil zühhâdı ağyâr olmayan gönlüm
Olup Mecnûn dağlarda gezer Leylâ diyü ağlar
Nelerden geçdi şimdi halka gam-h'âr olmayan gönlüm
Ne 'âşıkdan haber aldıñ ne ma'sûk ile hem-demiñ
Ne firkatle ne vuslatla dil-âzâr olmayan gönlüm
Sürûr u zevk ü şâd ile geçerken cümle eyyâmı
Neler çekdi neler ey 'Âdile zâr olmayan gönlüm

'Âdile Sultân, dîvânınıñ kısm-ı a'zamında koyu bir sûfî görüldüğü hâlde eslâfı-
na tebe'an, gûyâ ara sıra kendini mey ile, sâkî ile me'lûf itdiğini îmâ iden ba'zı
parçalarına tesâdüf olunur:

Meded ey sâki serde ıztırâb ile humârım var
Kerem kıl bâdeye muhtâc oldum intizârım var

Bulmam safâ-yı kalbi bir bâde olmayınca

Leb ü ruhsârı gördüm oldı cism-i nâ-tüvân âteş
Mey âteş meclis âteş sâgar âteş rûy-ı cân âteş

Sâkî sunup peymâneyi meydânı nûr itdi bu şeb
Müjde getürdi cânlara bast-ı sürûr itdi bu şeb
İrişdi sem'-i cân ile bezme didiler dâhil ol
Mahzûn-ı dil gamgîn iken kesb-i hubûr itdi bu şeb
Zâhir olup beyzâ-yı 'aşk ceyb-i tecellîgâhdan
Sahrâ-yı kalbi nûr ile mânend-i Tûr itdi bu şeb
Ey cân gelüp bu gülşene mahrem ol anda sırlara
Dilde sürûr u neş'e-i ülfet zuhûr itdi bu şeb
Al deste câmı nûş kıl 'aşkıñ demiyle cûş kıl
Âheng-i mihri gûş kıl feryâd-ı sûr itdi bu şeb
Fevt itme sakın fırsatı bu demde bul ol devleti
'Uşşâka feyz-i vuslatı dil-ber nüzûr itdi bu şeb
Eyle cihâd nefsiñ ile budur cihâd ey 'Âdile
Hiç olmayup Hak'dan cüdâ hikmet zuhûr itdi bu şeb

'Âdile Sultân, 1241 hicrîde doğmuş, 1316 hicrîde ölmüşdür.

Zübeyde Fıtnat Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Zübeyde Fıtnat Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 16, 15 Teşrîn-i Sâni 1928, s. 2-4.]

-12-

Kütüb-hânelerimizde mevcûd bi'l-'umûm tezkireleri gözden geçirdiğimiz hâlde doğum târihine tesâdüf idemediğimiz Zübeyde Fıtnat Hanım, yaradılışındaki taşgın zekâsıyla, zarîf nükteleri, irticâlî, bedîhî sözleriyle yaşadığı on ikinci asrıñ eñ yüksek bir kadını yâhûd şâ'iresi olmak üzere tanınmıştır.

Birinci Sultân Mahmûd, Üçüncü Sultân 'Osmân, Üçüncü Sultân Mustafâ, Birinci Sultân Hamîd dervirlerini idrâk itdiği ve şeyhü'l-islâm İsmâ'il Efendi oğlu Mehmed Es'ad Efendi'niñ kızı olduğu için ricâl-i siyâsiyye ve 'ilmiyyeden birçoğunu bilir ve görüşürdi. Hattâ şî'rlerindeki Nedîmâne edâyı, husûsiyyeti, dîvân edebiyâtında 'an'ane hâlini alan taklîdcilige 'â'id muvaffakiyyeti ve kendisinden evvel gelen şâ'ir hanımlarıñ eserlerinde görülemeyen hikmet-âmîz ifâdeleri eñ ziyâde takdîr iden meşhûr Koca Râgıb Paşa idi. Koca Râgıb Paşa

vâsıtasıyla Üçüncü Sultân Mustafâ'nın teveccühüne mazhar oldu. Şöhreti bir kat daha arttı. Hele ara sıra yazdığı hikemî şî'rler ve musâhabeler esnâsında söylediği nükteler bi'l-hâssa kadın ağzından işidilmesinden dolayı pek çabuk intişâr ider, hayret ve hiss-i hürmetle karşılanırdı. Zübeyde Fitnat Hanım'ın matbû' dîvânından mâ'adâ kendi gibi zarâfet ve zekâvet gösteren ma'rûf Haşmet ve Râgıb Paşa ile -zamânımıza bile kıymetini gâ'ib itmeyen- birtakım zarîf müşâ'areleri insânı güldürücü ve düşündürücü şakaları vardır. Birinci Mahmûd nâmına nazm itdiği bahâriyyesi, Üçüncü Mustafâ'ya mesnevî şeklinde virdiği manzûm 'arz-ı hâli, şeyhü'l-islâm Vassâf-zâde Es'ad Efendi'ye yazdığı kasîde-i kalemiyyesi ve sadr-ı a'zam Hekîmoğlu 'Alî, Mustafâ paşalar hakkında tertîb eylediği medhiyeleri dîvân edebiyâtı muhibleri nazarında pek parlak ve pek meşhûrdur. Mücerred güzellikleri tasvîr husûsunda eslâfına tâbî' olmaktan kurtulamayan Zübeyde Fitnat Hanım'ın bahâriyyesi:

Dem-i nev-rûz irişdi gülşene fasl-ı bahâr oldu [3]
Yine âsâr-ı feyz-i kudret-i Hak âşikâr oldu
İdüp neşv ü nemâ ezhâra gülzâra nesîm-i feyz
Açıldı goncalar şevk ile cûlar bî-karâr oldu
Güşâde oldu hâtırlar kudûm-ı nev-bahârîden
İdince hande güller bülbül-i şûrîde zâr oldu
Bahâr itdi çemende gûyiyâ bir bezm-i Cem tertîb
Yine zerrîn kadeh destinde câm-ı zer-nigâr oldu
Sürâhîveş dizildi lâleler sahn-ı çemenzâra
Temâşâ eyleyüp bu bezmi diller neş'edâr oldu
Göz açdı h'âbdan nergis sarıldı yâsemin serve
Uyandı baht-ı 'âşık mevsim-i zevk ü kenâr oldu
Olunca nağme-i bâd-ı bahâr ile çemen ihyâ
Bu gûne bir gazelle nahl-i hâme mîvedâr oldu
'Îzâr-ı alnî üzre hatt-ı müşgîn âşikâr oldu
Görenler sandılar kim âteşe 'anber-nisâr oldu

Zübeyde Fitnat Hanım, hem-cinsine nazaran hür düşünceli, ser-best hareketli bir kadındı. Ekseriyâ temâs itdiği kimselerle edebî musahâbeden ziyâde târîhden, zamânın ahvâlinden bahs itmeği seven, gerek kendiniñ gerek eslâfının hakîmâne ebyâtı, sözleri ile maksadını isbât ve tenvîre çalışırdı. Darb-ı mesel sırasına geçen şu beyitleri ne kadar felsefî, olgun ve isâbetlidir:

Tab'-ı nâ-ehle muvâfıkdır sipihriñ gerdişi
'Akrebe vâ-bestedir seyr eyle çarhı sâ'atîñ

Mihrin görür kemâlde her gün zevâlini
'Âkil felekde câh ile mağrûr olur mı hîç

Tabî'at rûşen olmaz olmadıkca dîde-i hak-bîn
Alır mı beyt-i bî-revzen sabâ-yı hûrşid enverden

Fıtnatâ ârâyış-i dünyâyâ itmez i'tibâr
Gevher-i pâk-i ma'ârifle o kim zînetlenir
Fasl-ı bahâr mürğ-i hoş-âvâzı söyletir

Gülşeni vasf eylemekden rûy-ı hûbândır garaz
Sünbülü yâd itmeden gîsû-yı cânândır garaz

Tevekkül bâd-bânın kıl güşâde fülk-i ihlâsa
Eser bahr-ı emelde bir muvâfık rûzgâr elbet

Tezellül ile dökme âb-ı rûyuñ 'izzet isterseñ
Misâl-i gevher-i şehvâr kadr u kıymet isterseñ
Cefâ-yı zahm-ı çarha sîne ger fass-ı nigînâsâ
Murâd üzre cihânda nâm u şân u şöhrat isterseñ

Olan bî-behre isti'dâddan feyz-i Hudâ almaz
Musavver nahl-i fasl-ı nev-bahâr irse nemâ almaz

Yazdığı manzûmeleri bi'l-vesîle tanıştığı ekâbire ve şu'arâyâ göndermekde gecikmeyen hür vicdânlı, ser-best fikrli Zübeyde Fıtnat Hanım, ekser ahvâlinde ciddî ve hakk u fazîlete karşı hürmetkâr olmakla berâber ba'zan da müstehzî görünür. Hele hoca zümresiyle hîç geçinemez, sırası düşdüke muta'assıblar hakkında nükteler, taşlar savururdu. Nitekim şu beyti mesrûdâtımızñ eñ açık bir delîlidir:

Terk-i nush eylese hem sûreti hoş olsa bile
Zâhidiñ sıkleti var bezme hamûş olsa bile

Rind olan dil-ber ü meyden geçemez ey zâhid
Sen nice olmayasın rızık u riyâdan fâriğ

Hayât-ı dünyâdan merdâne ve hakîmâne bir fikr ile zevk alan bu şâ'ireniñ dîvânında, ba'zı şâ'ir hanımlarımızda görüldüğü gibi her şeyden ferâgat-i nefis emr ider birkaç eş'âr varsa da hakikat-i hâl böyle degildir. Sırf yaşadığı devriñ yolsuzluklarından dolayı felsefî görüş ve düşünüşdür.

Gınâ-yı kalbe sebep devlet-i kanâ'at imiş
Cihânda cây-ı safâ gûşe-i ferâgat imiş
Bâğı cihânıñ itme heves gülsitânına
Degmez neşât-ı fasl-ı bahârı hazânına
Minnet ider mi lokma-i mahlûka sır olan
Hakk'ın hemîşe ni'met-i bî-imtinânına

sözleri fikrimizi te'yîd ider. Edebiyyât târîhimizde hiç bir sûretle 'âşıkâne ahvâlîne tesâdüf idemediğimiz ve itmekden de kat'iyyen uzak bulunduğumuz Zübeyde Fıtnat Hanım'ın bir gazelindeki,

Ruhsat bulunur dâmen-i cânân ele girmez
Cânân bulunur gûşe-i imkân ele girmez
Koynundan ayırma bil anıñ kadrini ey şûh
Haşmet gibi bir nüsha-i 'irfân ele girmez

beyitleriniñ zâhirî ma'nâsını añlayamadığımız için kendi kendine vâki' isnâ-dâtıñ hakikatini kabûl ve hükme itmekde mütehayyiriz.

Hayâtınıñ her ân ve safhasında dâ'imâ şen, vakârlı duran, eslâfından ba'zı şâ'ir hanımlar derecesinde 'ilmce dolgun olmayup fakat okuduklarını iyi añlayan ve añlatan ilhâmılarından derin düşünmegi ve her hareket-i ictimâ'iyeyi tahlîl itmegi i'tiyâd iden Zübeyde Fıtnat Hanım ile yukarıda ismi geçen [4] zurafâdan meşhûr Haşmet'e 'â'id Külliyyât-ı Letâ'if'de gördüğümüz bir latîfeyi -kendisi-niñ zekâ ve nükte-perdâzlığına misâl olmak üzere- 'aynen derc idiyoruz:

Haşmet bir kurbân bayramı kurbân almak için Bâyezîd Meydânı'nda dolaşırken şâ'ir Fıtnat Hanım'a râst gelir. Haşmet dir ki:

- Mâ-şâ' Allâh Fıtnat, ne geziyorsunuz? Bir hizmetiñiz varsa emr idiñ göreyim.

Fıtnat:

- Efendim, kurbân almaya çıkdım.

- Kabûl buyurursanız bu sene kuluñuzu kurbân idiñiz.

- Teşekkür iderim, ama ben boynuzsuz koç arıyorum, siziñ boynuzuñuz var.

KAYNAKÇA

- Açıl, B. (2007). Eski Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (10), 587-96.
- Alkan İspirli, S. (2007). *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*. Ankara: Salkımsöğüt Yay.
- Alkan İspirli, S. (2008). Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz: Fıtnat, Saniye ve Mahşah Hanım. *Karadeniz Araştırmaları*. 16, 113-20.
- Alp, N. (2007). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Balıkesir'de Dil ve Ağız Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *GAU Journal of Social and Applied Science*, 3 (5), 36-45.
- Alp, N. (2014). *Osmanlıda Kadın Şairler*. Ankara.
- Ay, T. (1934). *Türk Kadın Şairleri*. İstanbul: Universum Matbaası.
- Aydın, M. (1995). *Ne Yazıyor Bu Kadınlar, Osmanlıdan Günümüze Örnekleriyle Kadın Yazar ve Şairler*. Ankara: İlke Kitabevi Yay.
- Aydın, M. (2001). *Edebiyatımızda Kadın Şair ve Yazarlar Sözlüğü*. Ankara: Alesta Yay.
- Bekiroğlu, N. (1999). Osmanlı'da Kadın Şairler. *Osmanlı*. Edt. Güler Eren. Cilt 9. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 802-12.
- Bezirci, A. (1992). *Sabahattin Ali*. İstanbul: Çınar Yay.
- Bilir, J. (2009). *Kadın Dîvan Şairlerinden Mihrî Hâtun, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Dîvanları'nda Sosyal Hayat*. Yayınlanmamış YLT, Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya.
- Bozdağ, E. (2013). Yerel Bir Mecmua Örneği: Çağlayan Mecmuası (İnceleme-Fihrist). *Turkish Studies*, 8 (1), 1071-99.
- Ceyhan, Â. (2000). Ahmed Muhtar Bey'in Şâir Hanımlarımız İsimli Eseri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 2000, 299-350.
- Cunbur, M. (2011). *Osmânî Dönemi Türk Kadın Şâirleri*. Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği Yay.
- Cunbur, M.-Saryal (Duranoğlu), N. (1970). *Türk Kadınının Şiiri*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yay.
- Çeri, B. (1999). Divan Edebiyatının Kadın Şairleri. *Hürriyet Gösteri*. 212, 45.
- Dil, Ş. (1948). *Resimli Türk Kadın Şairleri Antolojisi*. Ankara: Nur Yay.
- Duymaz, A. (2004). Gazâlî. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Cilt 4, Ankara: AKM Yay., 137-8.

- Ermış, H. (2006). Meşâhîrû'n-Nisâ'nın Muhtevası, Kaynakları ve Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Önemi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 45-63.
- Ersöz, E. (2014). XV-XVI. YY Osmanlı Döneminde Kadın Şairler. *Dört Öge*. 3 (5), 177-86.
- Ertek Morkoç, Y. (2011). Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Mahmut Kaplan'a Armağan*. 9 (2), 223-35.
- Gazâlî (1926). *Balıkesir İlhâmları*. Balıkesir: Vilâyet Matbaası.
- Gazâlî (1927). *Balıkesir Vilâyeti Coğrafyası*. Balıkesir: Vilâyet Matbaası.
- Gazâlî (1928a). Balıkesir Şâ'irleri: Fâtıma Kâmile Hanım. *Irmak*. 1 (1), 15 Şubat 1928, 8-9.
- Gazâlî (1928b). Türk Kadın Şâ'irleri: Fâtıma Nigâr Hanım. *Irmak*. 1 (3), 15 Mart 1928, 4-5.
- Gazâlî (1928c). Edebî Tedkîkler: Makbûle Lem'ân Hanım. *Irmak*. 1 (4), 1 Nisan 1928, 4-5.
- Gazâlî (1928ç). Türk Kadın Şâ'irleri: Ânî Hanım (Bir Latîfe). *Irmak*. 1 (5), 15 Nisan 1928, 6.
- Gazâlî (1928d). Edebî Tedkîkler: Leylâ Hanım (Bir Hikâye). *Irmak*. 1 (6), 15 Mayıs 1928, 6-7.
- Gazâlî (1928e). Edebî Tedkîkler: Tûtî Hanım. *Irmak*. 1 (7), 1 Haziran 1928, 12.
- Gazâlî (1928f). Türk Kadın Şâ'irleri: Zeyneb Hanım. *Irmak*. 1 (8), 15 Haziran 1928, 6-7.
- Gazâlî (1928g). Türk Kadın Şâ'irleri: Şeref Hanım. *Irmak*. 1 (10), 1 Ağustos 1928, 12-3.
- Gazâlî (1928h). Türk Kadın Şâ'irleri: Mihrî Hanım. *Irmak*. 1 (11), 15 Ağustos 1928, 11-2.
- Gazâlî (1928ı). Türk Kadın Şâ'irleri: Râhile Sırrî Hanım. *Irmak*. 1 (14), 1 Teşrîn-i Evvel 1928, 14-5.
- Gazâlî (1928i). Türk Kadın Şâ'irleri: Âdile Sultân. *Irmak*. 1 (15), 1 Teşrîn-i Sâni 1928, 6-7.
- Gazâlî (1928j). Türk Kadın Şâ'irleri: Zübeyde Fitnat Hanım. *Irmak*. 1 (16), 15 Teşrîn-i Sâni 1928, 2-4.
- Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr (1311/1892-3). *Şâir Hanımlarımız*. İstanbul: Matbaa-i Safâ ve Enver.

- Havlioğlu, D. (2010). On the Margins and between the Lines: Ottoman Women Poets from the Fifteenth to the Twentieth Centuries. *Turkish Historical Review*. 1 (1), Leiden, 25-54.
- İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal (2000). *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, Cilt 2, Haz. M. Kayahan Özgül, Ankara: AKM Yay.
- Kara, M. (2009). Sûfi Gözüyle Kadına Zeyl, Derviş Hanım Şairler. *Sûfi Gözüyle Kadın*. İstanbul: İnsan Yay., 161-8.
- Kızıltan, M. (1994). Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler, *Sombahar Dergisi Kadın Şairler Özel Sayısı*, 4 (21-22), 104-69.
- Mehmed Zihnî (1294-95/1877-78). *Meşâhîrü'n-Nisâ*. 2 Cilt, İstanbul.
- Özgül, M. K. (2000). *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Sever, M. (1993). *Divan'dan Günümüze Türk Kadın Şairler Antolojisi*. İstanbul: Yön Yay.
- Silay, K. (1994). Singing His Words: Medieval Ottoman Women Poets and the Power of Patriarchy. 18 Nisan 1994. *Women in the Ottoman Empire: History and Legacy of the Early Modern Middle East*, University of Maryland, College Park.
- Silay, K. (1994). Techniques of Negotiation: Women Poets of the Ottoman Empire. 17 Ekim 1994. *NELC Colloquium*. University of Washington, ABD.
- Silay, K. (1995). Medieval Love Lyric and Women Poets: The Ottoman Case. 1 Mayıs 1995. Indiana University, Bloomington, ABD.
- Silay, K. (1996). Behind the Veil of Rhyme: Ottoman Women Poets. 3 Ekim 1996. University of Madison, Wisconsin.
- Silay, K. (2000). Erkeğin Ağzından Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairler ve Atakilliğin Gücü. *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. ed. Madeline C. Zilfi. Çev. Necmiye Alpay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 188-203.
- Sursal, H. (2002). Choice of a Male Voice: Language of Ottoman Women Poets. 9-12 Eylül 2002. *The First World Congress for Middle Eastern Studies (WOCMES)*. University of Mainz, Mainz.
- Şişman, P. (2008). Kadın Divan Şairlerinin Hayatlarındaki Ortak Hususiyetler. *İKÜ I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi, Bildiriler*. Edt. Ömür Ceylan. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., 332-6.
- Tamsöz, B. (1994). *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi*. Ankara: Ay-yıldız Yay.

- Tekdurmaz, B. (2004). *Balıkesir Halkevi Çalışmaları ve Kaynak Dergisinin Sistematik İndeksi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Toska, Z. (2007). Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Sesi. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Edt. Talât Sait Halman vd., C. 2. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 672-82.
- Uraz, M. (1941). *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.
- Yenigün, H. (1957). Kadın Şâirlerimiz. *Türk Yurdu*. 269, 31-7.
- Yenigün, H. (1960). Kadın Şâirlerimiz. *Yeni Musiki Mecmuası*. 147, 468-75.
- Yenigün, H. (1960). Kadın Şâirlerimiz. *Yeni Musiki Mecmuası*. 149, 532-8.
- Yeniterzi, E. (2008). Kadın Şairlerimizin Gözüyle Hz. Peygamber. *İnsan Sevgisi, 2007 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara, 258-69.
- Yıldız, N. (1987). *Mutasavvıf Türk Kadın Şairleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış YLT, Gazi Üniversitesi SBE. Ankara.
- Yılmaz, A. (2002). Türk Edebiyatında Kadın Şâirler ve Na't. *Türkler*. Edt. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. C. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 768-75.
- Yılmaz, A. (2012). Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 1 (2), 46-63.